

Česká lesnická akademie Trutnov
střední škola a vyšší odborná škola

DĚJEPIS

Název: **002_6_Pravěk – doba železná – prezentace**

Obor: 41-45-M/01 Mechanizace a služby

Ročník: 1.

Autor: Ing. Jiří Franc

Obsah

1. Úvod
2. Pravěk - rozdělení
3. Doba železná
4. Starší doba železná – doba halštatská
5. Mladší doba železná – doba laténská
6. Germáni a Slované ve stř. Evropě v období tzv. doby římské

1. Úvod

- **Pravěk je nejstarší a nejdelší úsek v dějinách lidstva.**
- **Začíná výskytem tvorby prvních kamenných nástrojů předchůdci člověka (asi 3 milióny let před Kr.).**
- **Končí se vznikem staroorientálních států a vznikem písma (4. tisíciletí před Kr.).**
- **V Evropě však pravěk končí až v prvním tisíciletí před Kr..**
- **Poznatky o pravěku čerpáme z archeologických nálezů.**

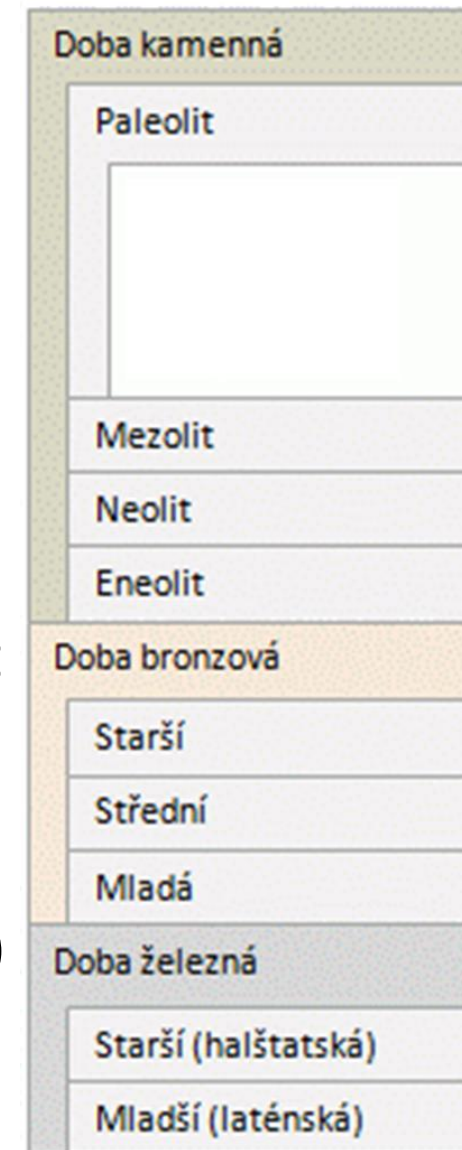
2. Pravěk - rozdělení

Pravěk rozdělujeme několika způsoby:

1. **podle suroviny**, ze které se vyráběly nástroje
2. **podle způsobu obživy**
3. **podle uspořádání společnosti**

Ad1) Dělení pravěku podle suroviny, ze které se vyráběly nástroje :

- a) **doba kamenná** (části paleolit, mezolit, neolit a eneolit),
- b) **doba bronzová** (části starší, střední a mladší)
- c) **doba železná** (části starší tzv. doba halštatská a mladší tzv. doba laténská)

Ad2) Dělení pravěku podle způsobu obživy:

- a) **období prisvojovacího hospodářství** (paleolit a mezolit) – lovec a sběrač,
- b) **období výrobního hospodářství** (od neolitu) – zemědělec

Ad3) Dělení pravěku podle uspořádání společnosti:

- a) **stádo** (tlupa),
- b) **rodové uspořádání** (matriarchát nebo patriarchát)
- c) **rozpad rodové společnosti**

3. Doba železná (750 př. n. l. – přelom letopočtu)

- Konec doby bronzové a **nástup doby železné nenastal, jak by se mohlo zdát, jako přirozený pokrok a nahrazení bronzu železem**, ačkoli jeho technické vlastnosti nad bronzem vynikají.
- Příčinou přechodu k novému kovu byly **spíše než krok k „dokonalosti“ krizové důvody**:
  - **nedostatek kvalitních rud** mědi a cínu,
  - **devastace prostředí v místech těžby a tavení rud** (znečištění půdy a vod, opuštění těchto míst)
  - **změny sítě vzájemných dálkových vztahů, na něž byla vázána doprava surovin a bronzových výrobků** (výrazné zhoršení klimatu = obtížnější cestování) – omezení kontaktů s oblastí JV Evropy (zdroje mědi na území dnešního Rumunska)

- **Častá naleziště železné rudy** (v porovnání s rudami mědi a cínu) umožňovala vyrábět ze železa více široce dostupných výrobků (dokonalejší a odolnější nástroje) - o železe se hovoří také jako o „demokratickém kovu“ = dostupném všem.
- Zvládnutí podpovrchové těžby – hornictví.
- Ruda se tavila v jednoduchých šachtovitých pecích pomocí dřevěného uhlí a s přísadou vápna, žáru dosahováno dmycháním vzduchu.
- Následné zpracování taveniny = kovářství.
- Vznikají základní tvary většiny nářadí a nástrojů, které používáme do současnosti.
- Vznik přebytku výrobků podporoval směnu/obchod a vedl k prohlubování majetkových rozdílů ve společnosti.

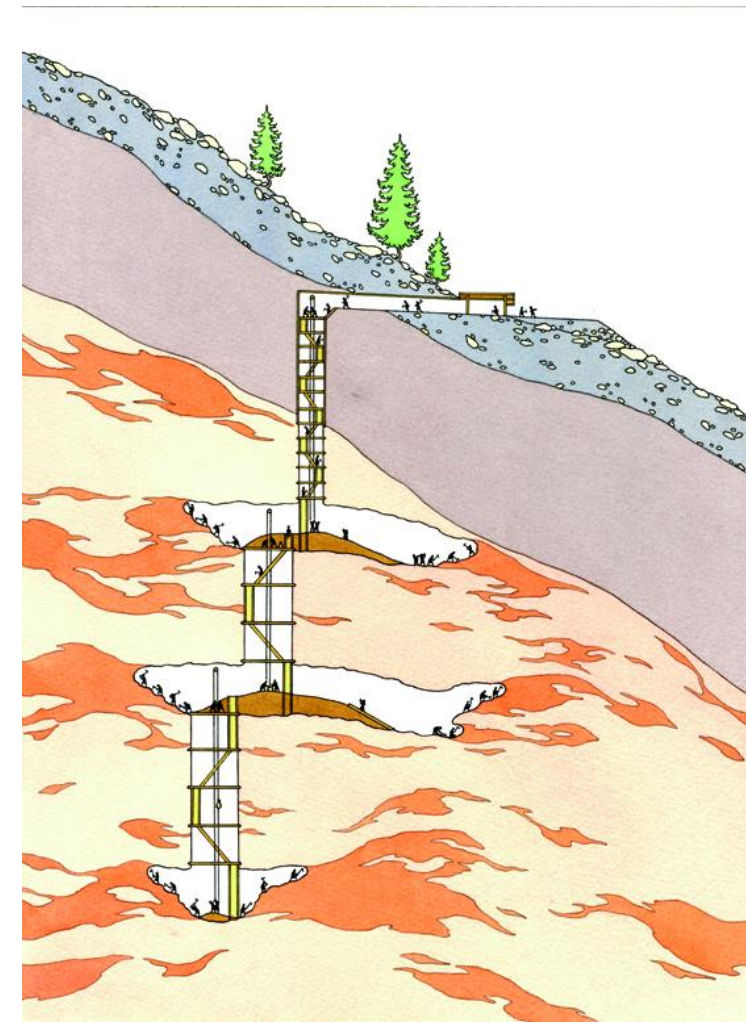
- Doba železná se dělí na:
  - starší dobu železnou – tzv. **dobu halštatskou** = železo je ještě vzácnějším kovem
  - mladší dobu železnou – tzv. **dobu laténskou** = železo dostupné většině společnosti

4. Starší doba železná – tzv. doba halštatská (750 – 400 př. n. l.)

- Název **podle pohřebiště v Hallstattu** v Rakousku – od doby bronzové se tu těžila hlubinným způsobem sůl kamenná, která se stala zdrojem bohatství obyvatel, což se odrazilo v bohaté výbavě mnoha z 1300 objevených pohřbů (2000 pohřbených jedinců).
- Byla zde objevena i **jedna z prvních kováren**.
- Klíčovým znakem tohoto období se stalo **pravidelné využívání železa**, které nejprve našlo své místo v podobě zbraní, později v podobě nástrojů i šperků.
- **Zesílení obchodu mezi střední Evropou a Středomořím** (s Etrusky a řeckými koloniemi).
- Do střední Evropy od jihovýchodu krátkodobě pronikají kočovníci z Černomoří (**Skytové**), od západu pak **Keltové**, kteří v Evropě převládají v následujícím období, tzv. době laténské.

Hallstattský solný důl

Pohřebiště v Hallstattu náleželo k osídlení místa, které bylo přes nehostinnost horské krajiny **vyhledáváno pro bohatý výskyt solných ložisek** nejspíše již v neolitu. **Těžba soli zde vrcholila právě v období cca 800 – 400 př. n. l.** Díky soli se v dolech dochovaly i výrobky z organických materiálů – oděvy, obuv, pokrývky hlavy. Solné doly jsou také zdejším oblíbeným turistickým cílem.

Isidor Engl im Alter von ca. 30 Jahren

Johann Georg Ramsauer (1795 - 1874) ředitel solného dolu, v roce 1846 objevil v **Hallstattu** pohřebiště doby železné. **Provedl a jedinečně zdokumentoval** (společně s důlním úředníkem Isidorem Franzem Englem - autorem kreseb) **první vykopávky**. V první fázi otevřeli 980 hrobů a našli 19 497 předmětů.

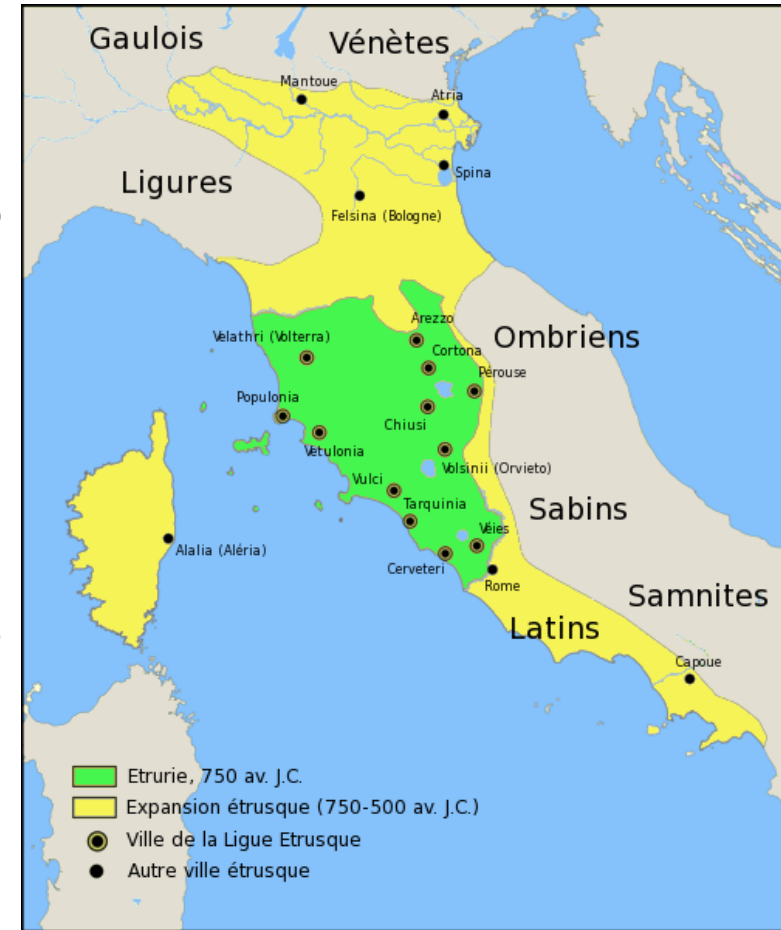
Nálezy v Hallstattu zahrnují meče a dýky, brnění a přilby. Ozdobné sady i jednotlivé šperky, často vyrobené z bronzu, ale také z kostí, jantaru a dokonce ze zlata.

Poslední dva materiály byly vzácným a často luxusním dálkovým dovozem.

- Výrazný **civilizační vzestup v Řecku – tzv. archaické období** = vznikají početné městské státy, probíhá velká řecká kolonizace = nová města v Malé Asii - na záp. pobřeží dnešního Turecka, na černomořském pobřeží, na Sicílii, v jižní Itálii, na jihu Francie, v sev. Africe.
- Ve Středomoří si **konkurují především**:
  - **Řekové s Peršany** – západ Malé Asie, vých. Středomoří, řecká pevnina
  - **Řekové s Puny (Kartaginci)** – sev. Afrika, Sicílie, jih Pyrenejského poloostrova
  - **Etruskové s Římany** – na Apeninském poloostrově

- **Etruskové** jsou málo poznáný národ nejasného původu, který sídlil především **na území dnešního Toskánska v Itálii**.
- Řekové je nazývali Tyrrhenoi = odtud Tyrhénské moře.
- **Nevytvořili jednotný stát, ale 12 městských států spojených do náboženské federace** – každoročně se setkávaly ve svatyni bohyně Voltumny u města Volsinie a volili krále na dobu 1 roku.
- Samostatně existovali zhruba od 8. století př. n. l. a mocenského vrcholu dosahovali v období do 6. století př. n. l., kdy se Řím nacházel pod jejich nadvládou
- **264 př. n. l. – Řím dobývá Volsinii / 90 př. n. l. – Etruskové získávají římské občanství / 27 př. n. l. – úplná romanizace posledních etruských měst**

- Představu o jejich životě, zvycích, rituálech poskytují především **umělecká díla**, která měla vliv nejen na umění římské, ale i keltské v době laténské.

Hrobka leopardů - Monterozzi u Tarquinia - kolem 480–450 př. n. l. Pohřebiště má asi 6000 hrobů, cca 200 z nich je zdobeno freskami. Malované hrobky jsou největší dokumentací etruského života, obřadů a mytologie.

Sarkofág z Caere – 520 př. n. l. - kamenný sarkofág v podobě nízkého dvojlůžka s realistickým sousoším manželů.

Chiméra z Arezza - cca 400 př. n. l. - považován za nejlepší příklad etruského umění odlévat bronz. Socha 129 cm dlouhá s výškou 78,5 cm byla původně součástí sousoší představujícího boj mezi Chimérou a řeckým hrdinou Bellerophonem.

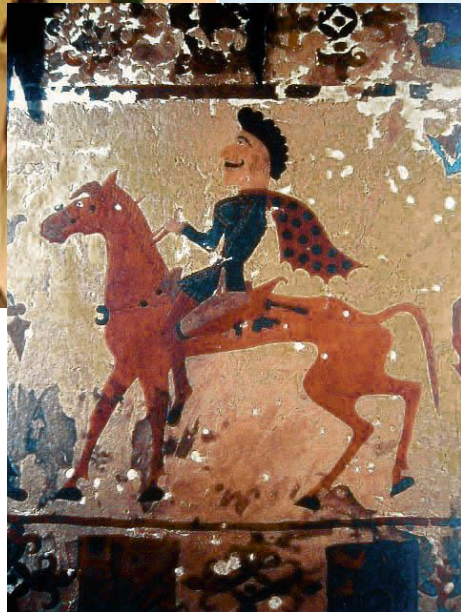
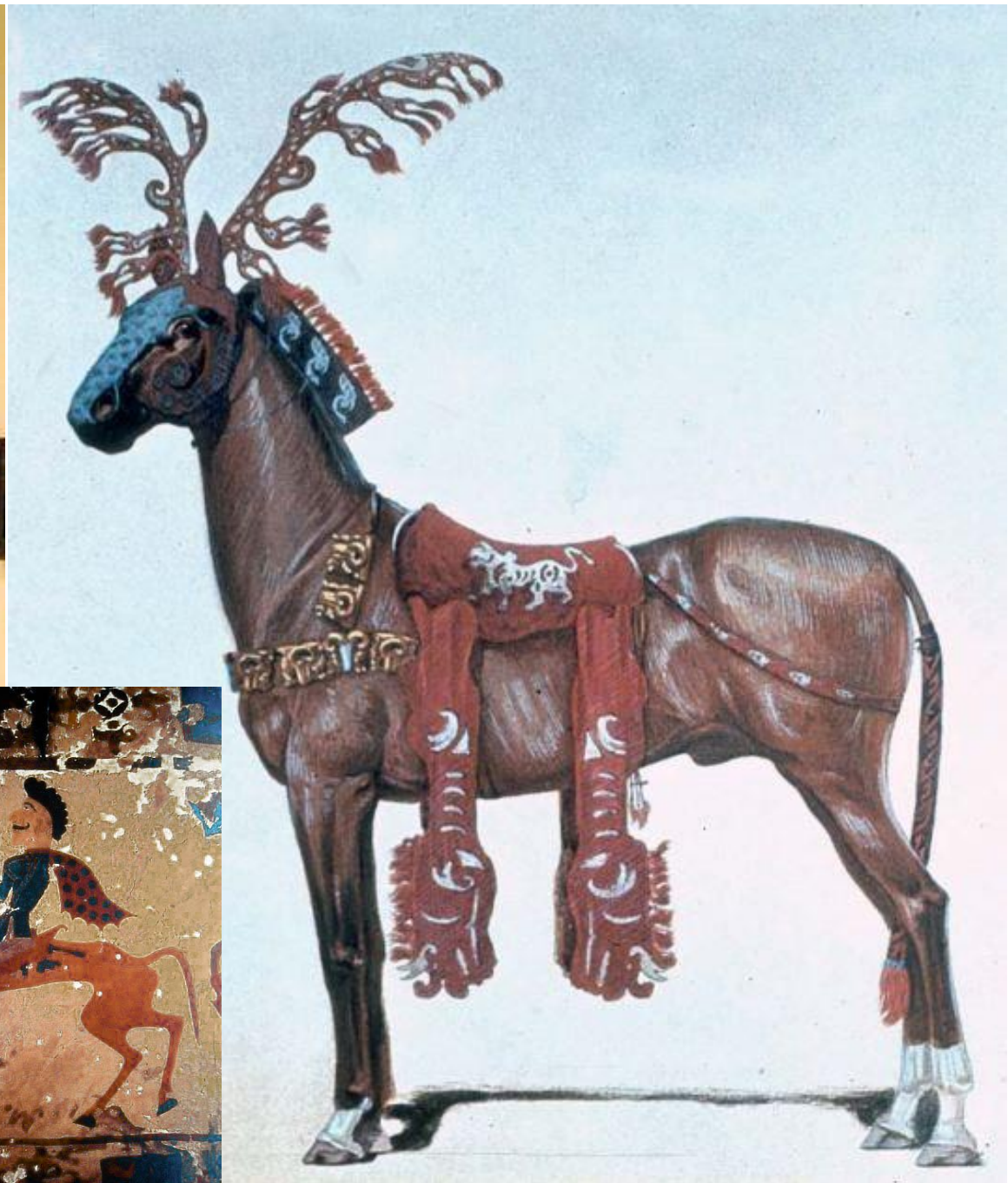
Sada šperků - počátek 5. století př. n. l.

**Terakotová amfora s víkem
6. století př. n. l.**

- **Skytové** - je souhrnné pojmenování pro **příslušníky kočovných kmenů** obývajících od 7. století př. n. l. do 3 století př. n. l. stepi kolem Černého moře, **přibližně území dnešní Ukrajiny, Ruska, a kavkazských republik**, popřípadě dalších států. Toto území se podle antických zdrojů označovalo jako Skýtie.
- Vytvořili silný kmenový svaz (např. neúspěšné tažení perského krále Dáreia I. v rámci přípravy útoku na Řecko).
- Ve 3. století byli zcela potlačeni germánskými Góty.
- S mírnou nadsázkou se dá říci, že se jejich životní styl opíral **o jízdu na koni a lukostřelbu**.
- Když Hérodotos v 5. století př. n. l. psal své *Dějiny*, díval se na Skyty s určitým uznáním:
„ Skythské pokolení velmi důmyslně vyřešilo nejdůležitější ze všech lidských záležitostí, které známe. Jiné věci u nich ovšem neobdivuji. Onu nejdůležitější věc si vymysleli tak, že jim nemůže uniknout žádný útočník, a pokud nechtějí být nalezeni, nemůže je ani dostihnout. Nemají ani měst, ani hradeb; vozí si své domovy s sebou a všichni jsou jízdními lukostřelci. Neživí se orbou, nýbrž chovem dobytka. Obydlí mají na vozech a není tedy divu, že je nemožné je přemoci a že je nemožné se k nim přiblížit.“ (Hérodotos, Dějiny, str. 239-240)

Zachované součásti propracovaných koňských postrojů.

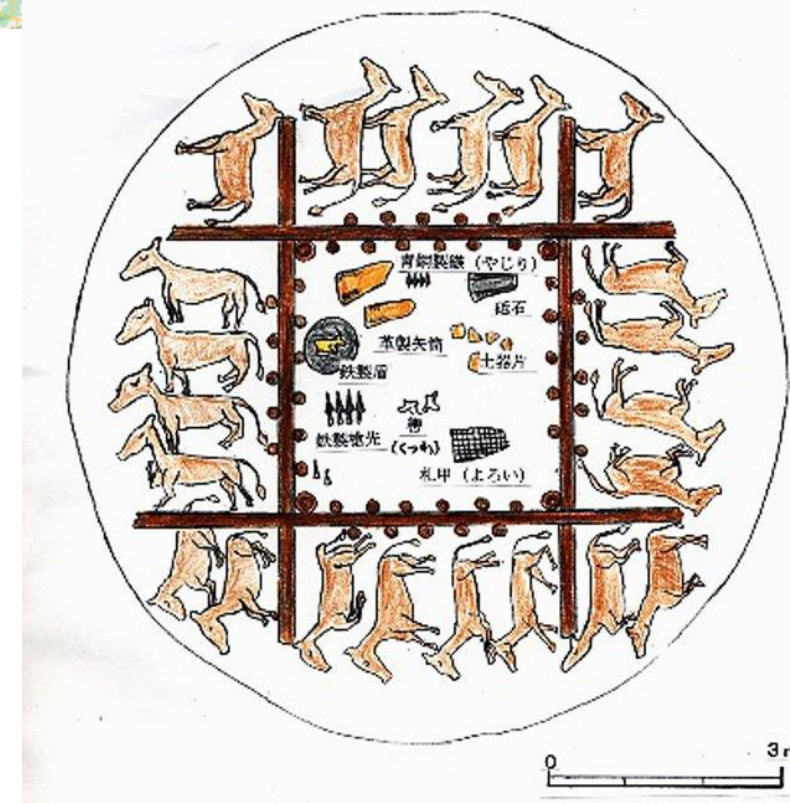
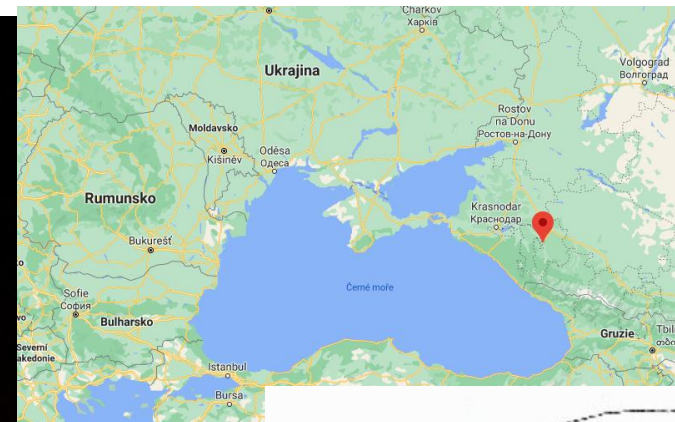

- Od konce 6. století př. n. l. se Skytové tlačí na západ.
- Na velkém území **od JV Slovenska po nejzápadnější okraj dnešního Polska** se našli doklady o jejich přítomnosti.
- Na našem území zničili hradiště na vrchu Kotouč u Štramberka (nálezy typických **trojbokých skytských šipek**).

Zlatá nášivka zobrazující dva lukostřelce zády k sobě - 400 – 350 př. n. l.

Nejslavnější nález spojovaný se Skyty je **zlatá štítová deska ve tvaru jelena**, dlouhá 31,5 cm z mohyly v lokalitě Kostromskaja. Kromě náčelníka s jeho výbavou zahrnoval pohřeb dalších 13 lidí bez jakékoli ozdoby a po okrajích pohřbu 22 koní. Vystaveno ve Státním muzeu Ermitáž v Petrohradu.

Skytští náčelníci si potrpěli na luxus - řecké víno, zdobená keramika a zejména zlaté výrobky řeckých klenotníků.

U Witaszkowa (Vettersfelde) (záp. Polsko) byl v roce 1882 objeven poklad se zlatými předměty a skytským krátkým mečem – akinakem.

Součástí pokladu je mj. štítová deska (41 x 15 cm, 608 g) ve tvaru ryby vyrobená ze slitiny zlata a stříbra, pochva meče zdobená zvířecími motivy a zlatý předmět složený ze čtyř disků, každý zdobený zvířaty kolem menšího centrálního, který mohl být součástí prsní desky nebo postroje.

- Ve společnosti se zformovala **úzká skupina vysoce postavených jedinců**, zpravidla označovaná "**knížata**" a jejich sídelním a pohřebním památkám "knížecí hrady (nebo dvorce)" a "knížecí mohyly".
- Své **bohatství a moc okázale projevovaly navenek**:
  - dávali na odiv **luxusní osobní předměty** (např. zlaté nákrčníky)
  - během slavností praktikovali **popíjení vína** dovezeného z Itálie = šlo tedy o **kopírování tehdejší nejvyspělejší evropské kultury (Etruskové, Řekové)**. Velký zájem knížat o víno (včetně nádob) ze Středomoří byl **zásadní pro rozvoj dálkových kontaktů** a měl rozhodující vliv na společenské postavení.
  - **mužští příslušníci elity** už nebývají vybaveni velkými železnými meči, ale **krátkými mečiky s anténovitým ukončením** = už nebojovali jako řadoví bojovníci, ale **boj pouze řídili**.
- Nalzáme **pozůstatky po čtyřkolových vozech** tažených pravděpodobně hovězím dobyt看em, koní se využívalo méně často.

Dýka

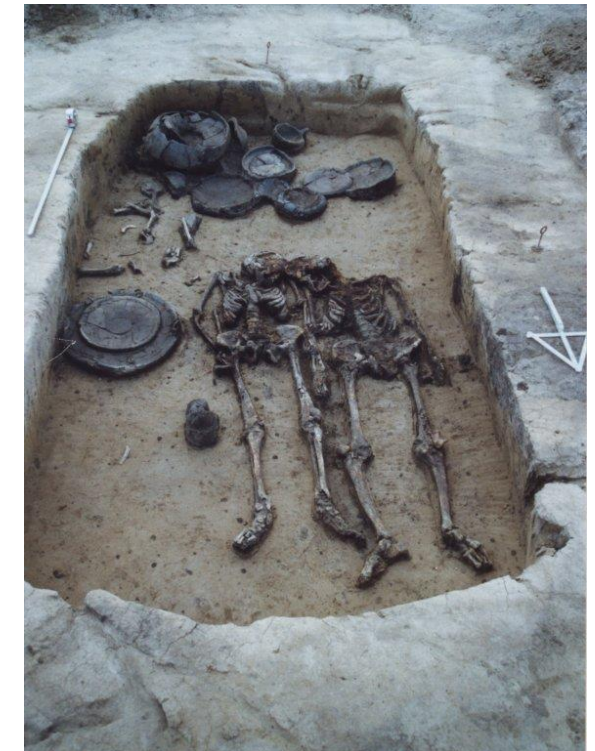
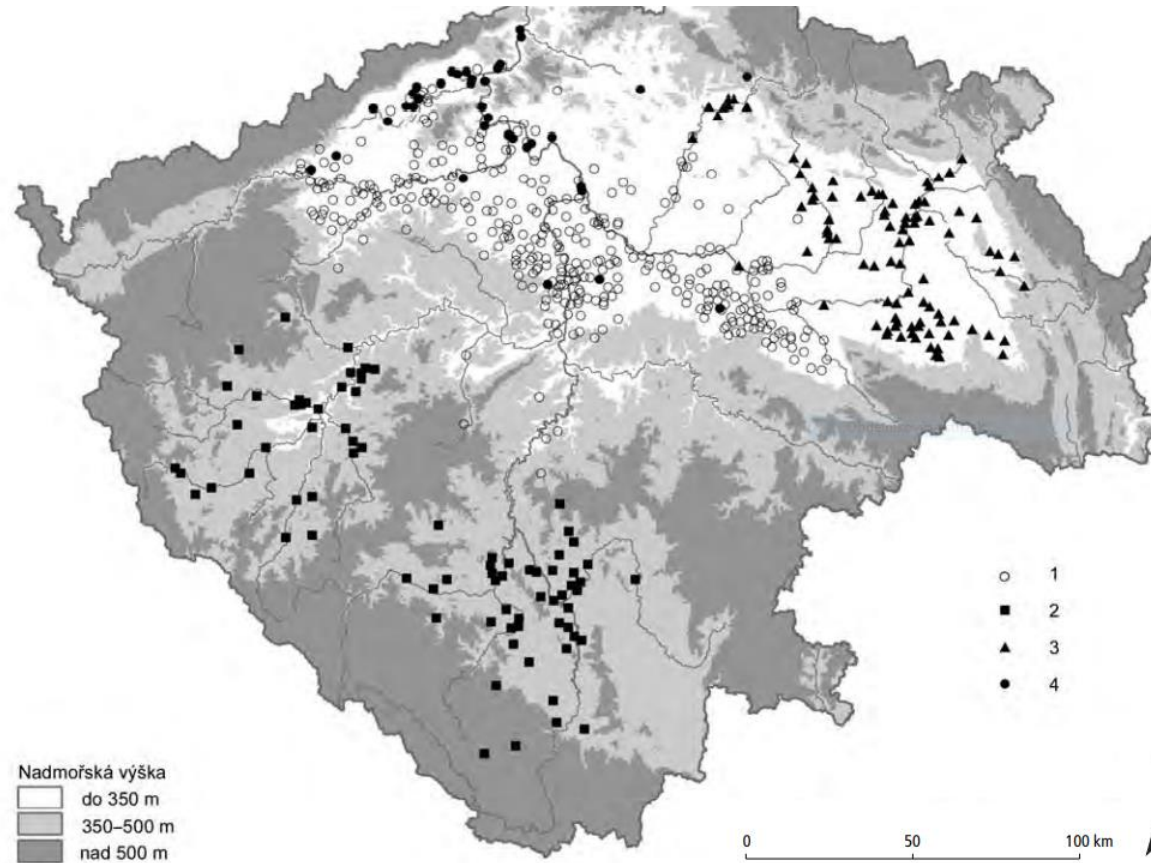

Meč s anténovou rukojetí

- **Základ ekonomiky** doby halštatské tvořila **zemědělská výroba a chov dobytka**.
- Významné inovace:
  - **železná radlice** = umožnila obdělávání méně kvalitních půd obdělávání půd a tím i posun osídlení do vyšších nadmořských výšek
  - **železná kosa k sečení trávy** = ukazuje na sklizeň sena pro krmení dobytka v zimním období

- Na našem území trvá kulturní rozdělení z předchozího období.
- Pohřbívání je praktikováno v několika formách, od jednoduchých žárových jamkových hrobů, přes žárové hroby s urnou i početnější výbavou ke hrobům kostrovým.
- Kostrové hroby zpravidla k bohatěji vybavené a vyskytují se dokonce i pohřby nápadně bohaté – patřící společenské elitě – „knížecí vrstvě“ – např. kultura bylanská.

Obr. 9: Archeologické kultury doby halštatské (Ha C–D1) v Čechách (zobrazeny katastry se zjištěnou komponentou příslušné kultury). 1 bylanská; 2 halštatská mohylová; 3 slezskoplatěnická; 4 billendorfská kultura. Archiv ARÚ Praha, revidováno a doplněno podle údajů D. Kouteckého, M. Chytráčka, J. Míchálka a V. Vokolka.

1

2

3

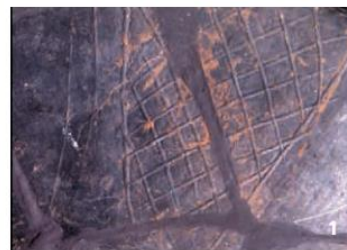
4

5

6

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Výzdoba halštatské keramiky (bylanská kultura) je tvořena převážně geometrickými motivy.

Zoomorfní keramická nádoba halštatské mohylové kultury – naleziště Plzeň – Radčice.

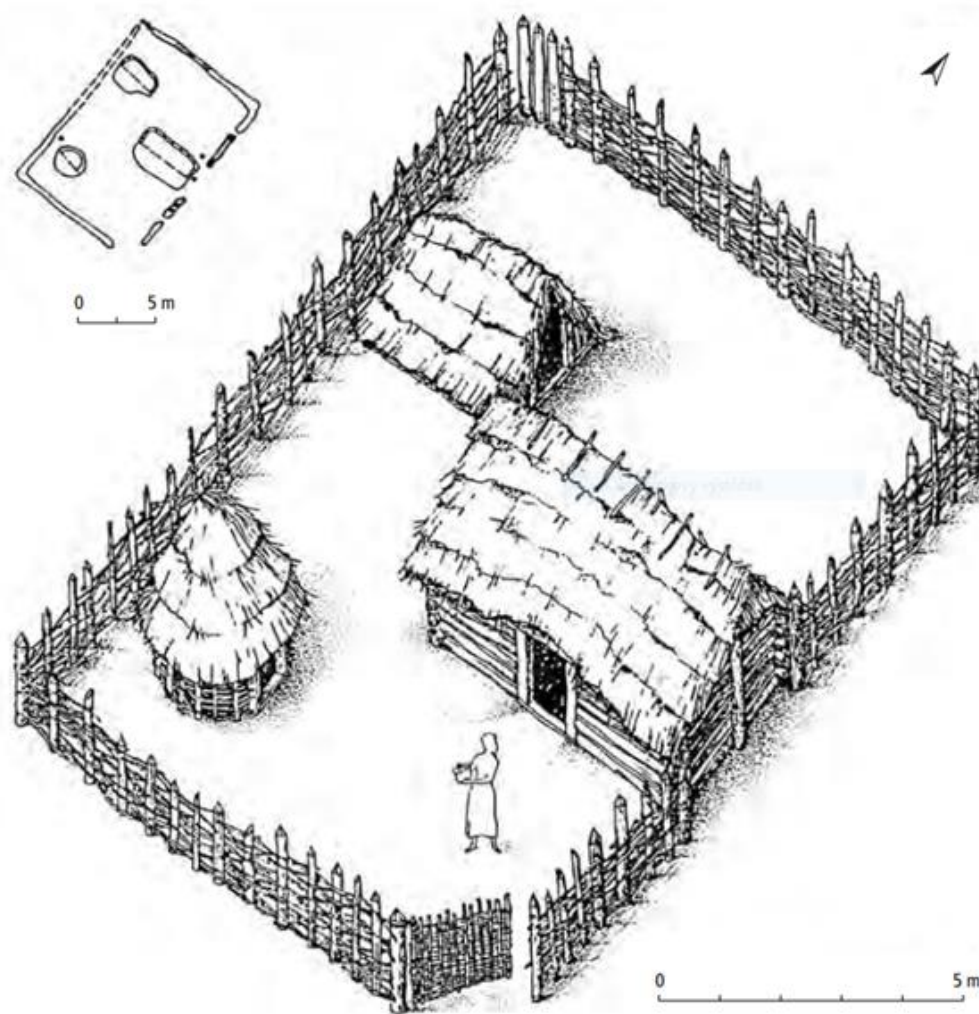

Hradenín u Kolína – na pohřebišti bylanské kultury o rozměrech 900 x 400 m bylo odkryto 70 hrobů, z toho **3 kostrové hroby** „knížecí“ původně pod mohylami. Komory hrobů (až 5,3×3,8×1,8 m) obloženy dřevem, upevněny v rozích kůly a vybaveny množstvím nádob a šperků, včetně čtvrtky zabitého vepře i s dýkou. Pohřbení muži leželi na čtyřkolových vozech, s mečem u pravé ruky, na krku měli nákrčník. Koně se v tomto období nepochovávali, ale v hrobech byly bohatě zdobené postroje.

- Nalezené pozůstatky lidských sídel ukazují na **velkou různorodost**:
  - **otevřené nehrazené osady**
  - **ohrazené dvorce**
  - **hrazená i nehrazená výšinná sídliště (hradiště)**
- **Zvláštní postavení se připisuje velkým hradištím** - v Čechách je to především Závist u Prahy.

Obr. 58. Pozdní doba halštatská.
Oplocená usedlost a její rekonstrukce.
Praha-Stodůlky. Podle
Drda – Motyková – Rybová 1999.

Rekonstrukce ohrazeného dvorce

Hradiště Závist (391 m. n. m.) u jižního okraje Prahy na vrcholu s převýšením 200 m nad hladinou Vltavy. Jeho **mimořádná velikost, složitost opevňovacího systému a existence rituálního okrsku v s kamennými stavbami** svědčí o funkcích a významu jistě přesahujícím střední Čechy.

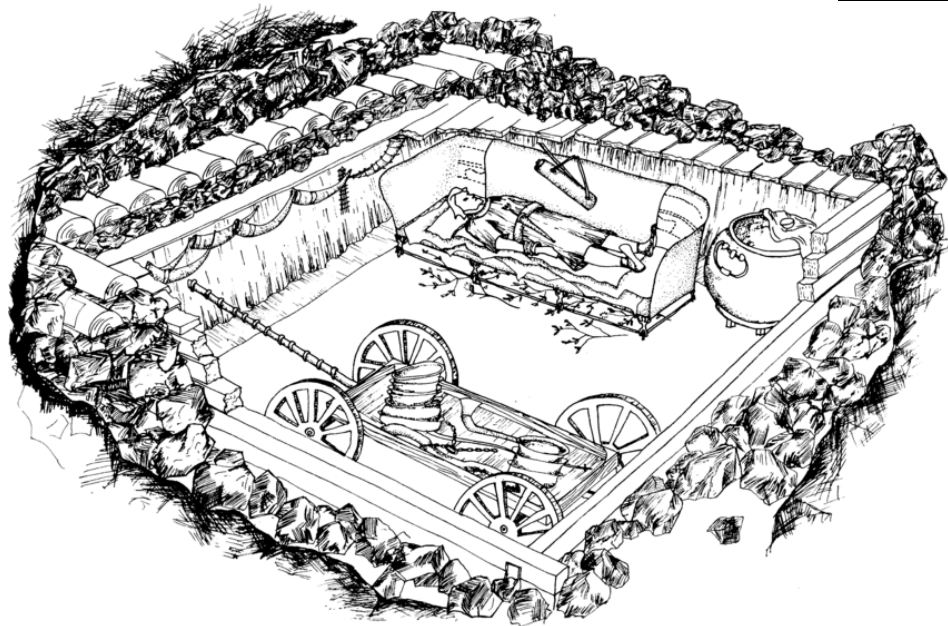
Dosah dálkových kontaktů tohoto centra ilustruje **početné vybavení dálkově exportovanými výrobky.**

Heuneburg v jižním Německu. Na horské výběžku nad Dunajem ve výšce 605 m. n. m. se nacházelo **opevněné rané keltské knížecí sídlo** (hradby s bastiony z nepálených cihel!). Komplex tvořil „hrad“ (300 x 150 m) a vnější osídlení na terase nad údolím na přibližně 100 hektarech. Na svém vrcholu byla populace kolem 4 000 v opevnění a kolem 17 000 v okolí.

Knížecí hrob z Hochdorfu (Německo) - velká hrobová komora, v ní čtyřkolový vůz, zápřah symbolizuje zdobné jho a postroje, velké kovové vědro, při jedné ze stěn rohy na pití. Zemřelý muž výšky 187 cm s pokrývkou hlavy z březové kůry byl uložen na bronzovém lehátku s kolečky. Součástí výbavy anténovité mečíky, jeden z nich se zlatou rukojetí a pochvou, dále zlaté šperky, břitva, hřeben, zlaté plakety na (nedochovanou) obuv. V blízkosti lehátka nalezen kotel zdobený na okraji třemi lvy - původně obsahoval přibližně 400 l medoviny.

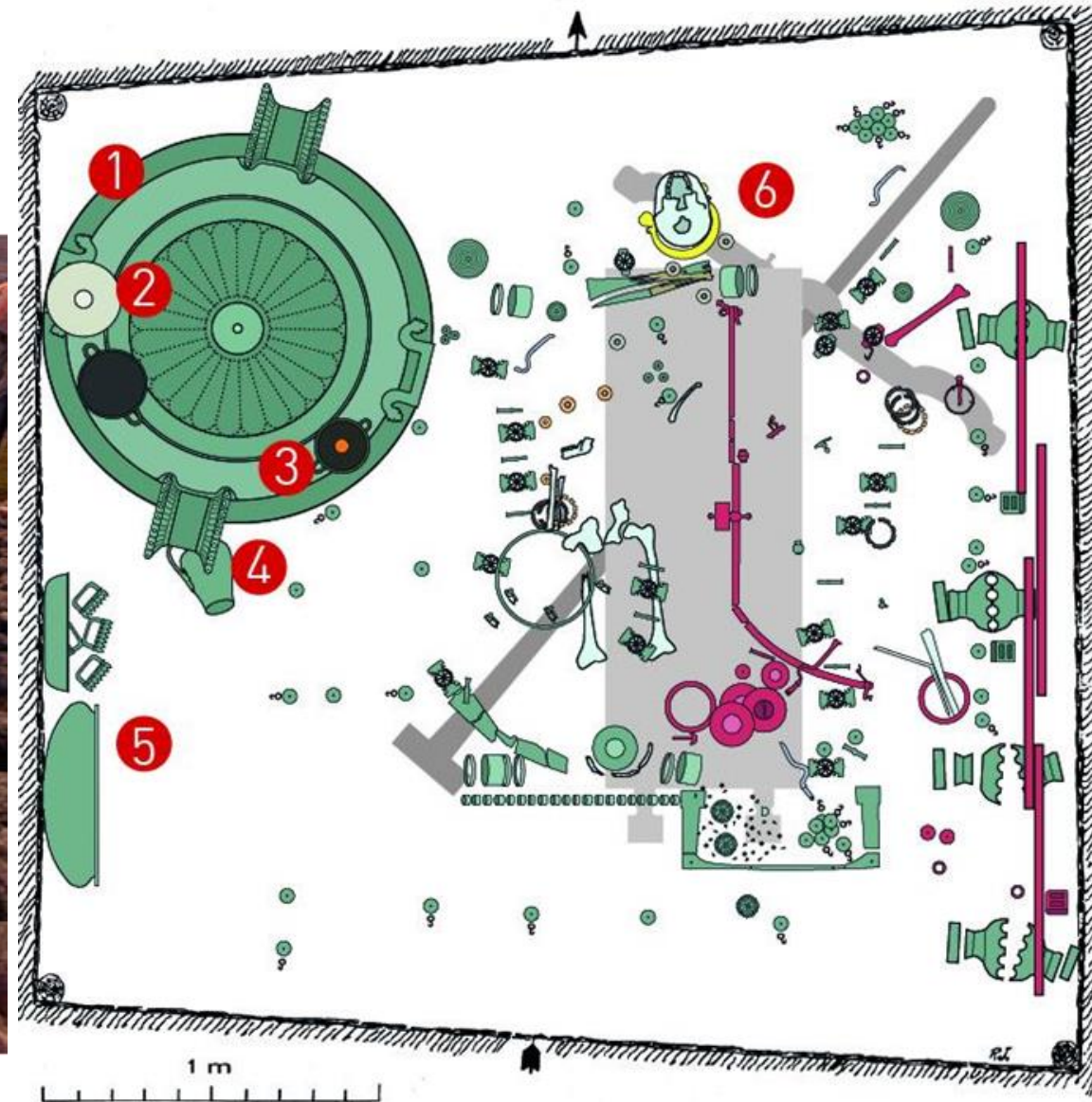
Hohmichele (3 km od Heuneburgu) je jednou z největších pohřebních památek v celé střední Evropě. Jde o skupinu 36 rozptýlených mohyl - největší z nich má 85 m průměr a zachovanou výšku 13,5 m – nalezen **pohřeb páru s bohatou výbavou, pod čtyřkolovým vozem**. Centrální pohřební komora měla velikost 3,5 x 5,7 m, byla postavena z mohutných dubových trámů.

Hrob dámy z Vix - datováno cca 500 př. n. l. - na mohylovém pohřebišti poblíž opevněného sídla u obce Vix v Burgundsku (Francie). Sídllo leželo na obchodní trase mezi Středomořím a Britskými ostrovy jejíž součástí byla blízká řeka Seina – obchodovalo se s luxusními výrobky, vínem, zlatem, železem, cínem a otroky. V roce 1953 zde byla odkryta dřevěná pohřební komora 4 x 4 m. Podél stěny byla umístěna 4 kola vozu. Ve středu spočívaly na kočáru vozu pozůstatky ženy stáří 35-40 let, výšky 160 cm, s mírně deformovanou tváří.

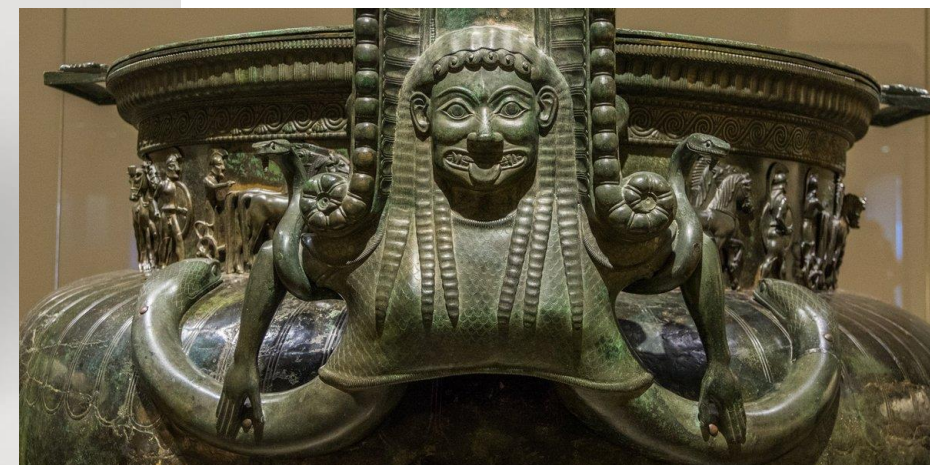

Neporušený hrob „Dámy z Vix“ obsahoval bohatou výbavu obvyklou v té době spíše pro muže, ale s výjimkou zbraní. Společenské postavení pohřbené ženy není dosud vyjasněno – jednalo se o vysoce postavenou osobnost a zdá se, že mohla z nějakého důvodu v tehdejší patriarchální společnosti převzít mužskou identitu.

Ve výbavě bylo množství šperků, mj. **unikátní 480 g vážící zlatý nákrčník**, jehož konce zdobí okřídlení koně na složitých podstavcích. Hrob také obsahoval předměty dovezené z Itálie a Řecka, všechny spojené s přípravou vína - především **kráter s výškou 1,63 m = největší známou kovovou nádobu tohoto období**.

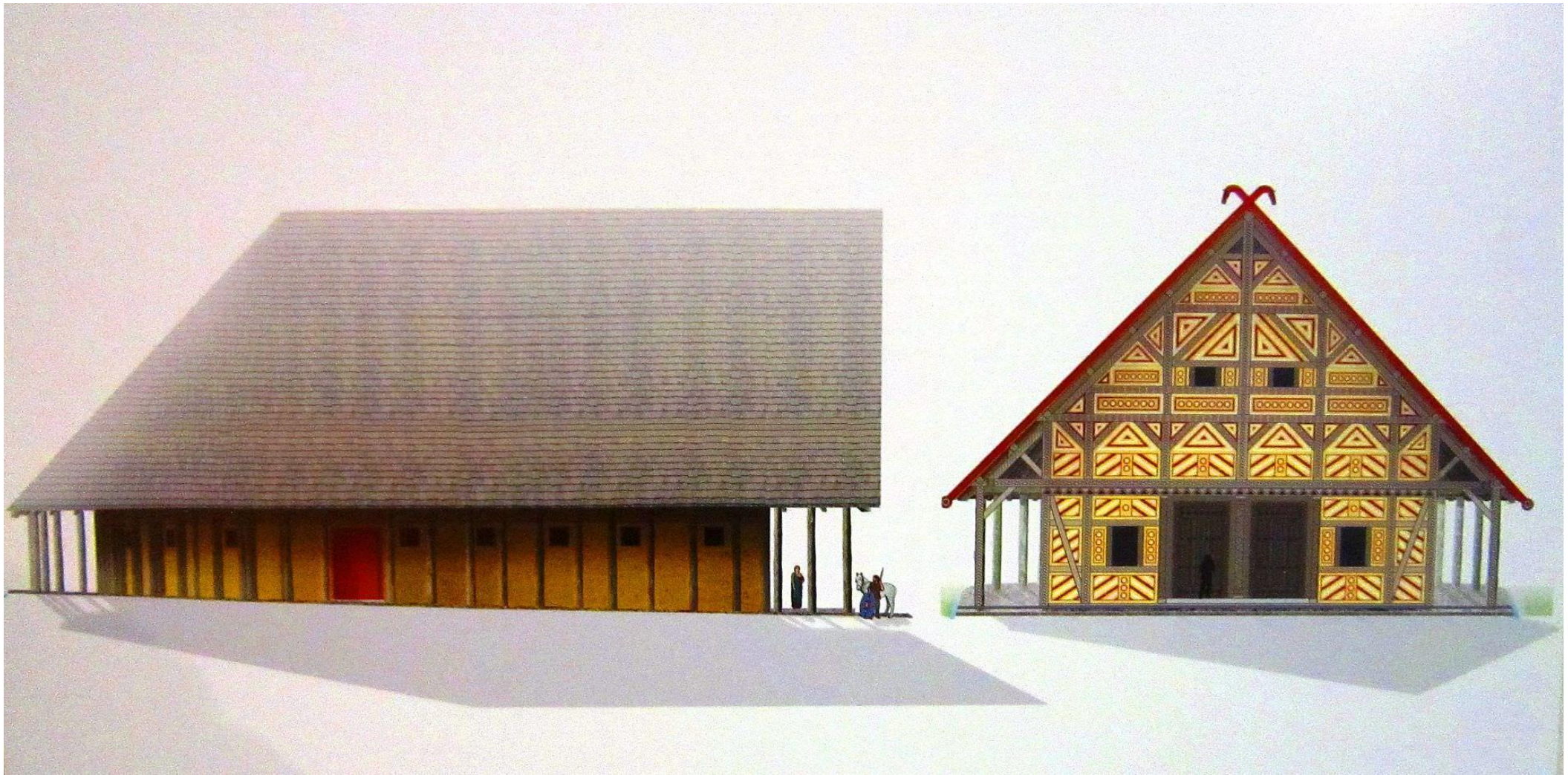

Krátér z Vix - největší nalezená nádoba tohoto typu – hmotnost 208 kg, objem 1150 l. Takové **nádoby sloužily k mísení vína (mělo vyšší objem alkoholu než dnes) s vodou**. Obvykle stála uprostřed místnosti, kde se konala symposia (sympósion = „společná pitka“ a rozprávění mužů z vyšší společnosti).

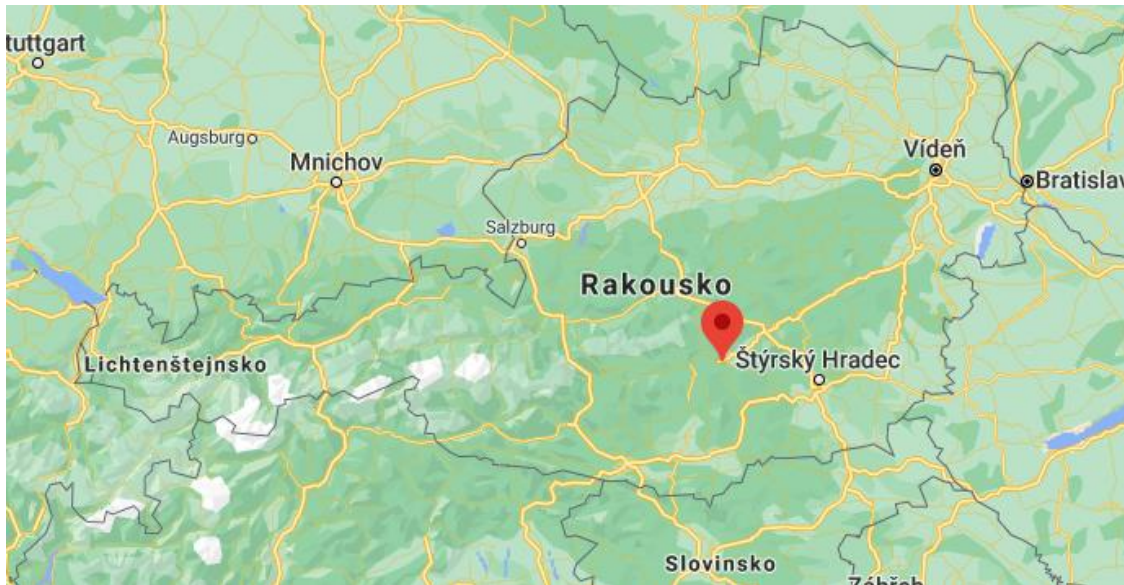
V roce 2006 byl ve středu sídla objeven komplex dvou nebo tří budov. Hlavní z nich o rozměrech 35 x 21 m, s odhadovanou výškou 12 m byla popsána jako „palác“ Dámy z Vix. Takový **nález nemá v rané keltské Evropě obdoby.**

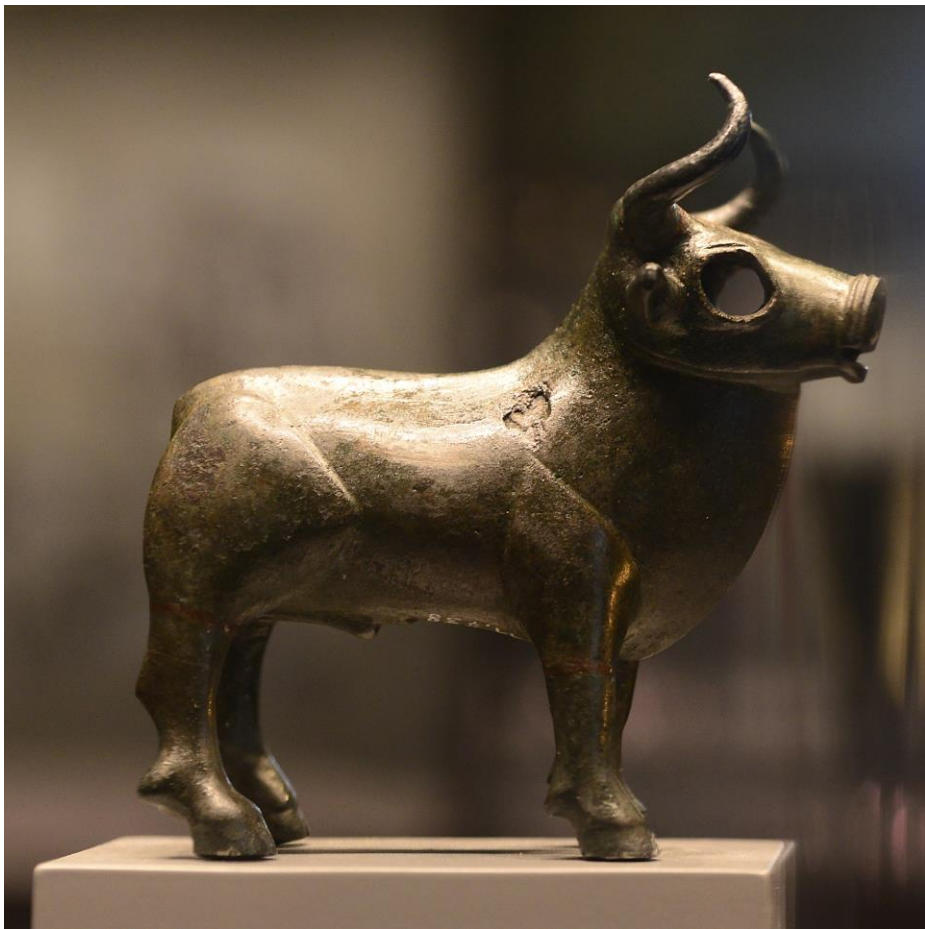
Strettwegský vozík (Rakousko) – kultovní bronzový předmět vyrobený kolem roku 600 př. n. l. Nalezen v roce 1851 v mohylovém hrobě. Vozíku délky 42 cm dominuje ženská postava 2x vyšší než ostatní (bohyně, šamanka, osoba s vysokou společenskou hodností, ...) obklopená dvanácti muži/vojáky, čtyřmi koňmi a dvěma jeleny.

Scéna je interpretována jako oběť.

Vozík pravděpodobně sloužil konzumaci nápoje nebo potravin = oběti Bohu nebo k uctění památky mrtvých.

Jeskyně Býčí skála v Moravském krasu - významná jeskynní lokalita střední Evropy byla **obětištěm nadregionálního významu** - 1869 nalezena **bronzová soška býka z doby halštatské** délky 11 cm v hliněné nádobě obalená zuhelnatělým prosem. Na čele, na plecích a páteři zdobená železem, v místě očí byly patrně vsazeny kousky skla. Později odkryta dvě velká žároviště s pozůstatky 40 lidí, několika zvířat, stovkami keramických a desítkami bronzových nádob, bronzových a železných zbraní a zbroje, bronzovými, železnými a zlatými ozdobami, tisíci skleněných a jantarových korálků. Pozůstatky tří až čtyř vozů svědčí o majiteli z „knížecí“ vrstvy. Existují na dvě desítky různých interpretací nálezů – **úplné vysvětlení původu celého nálezů se nepředpokládá.**

- Doba halštatská na českém území končí kolem roku 370 př. n. l.
- **Velká keltská migrace z oblasti Švýcarska a západní Francie směřovala i na české území.**
- Tito západní Keltové byli nositeli kultury, kterou dnes nazýváme **laténskou**.

5. Mladší doba železná – tzv. doba laténská (400 př. n. l. – přelom letopočtu)

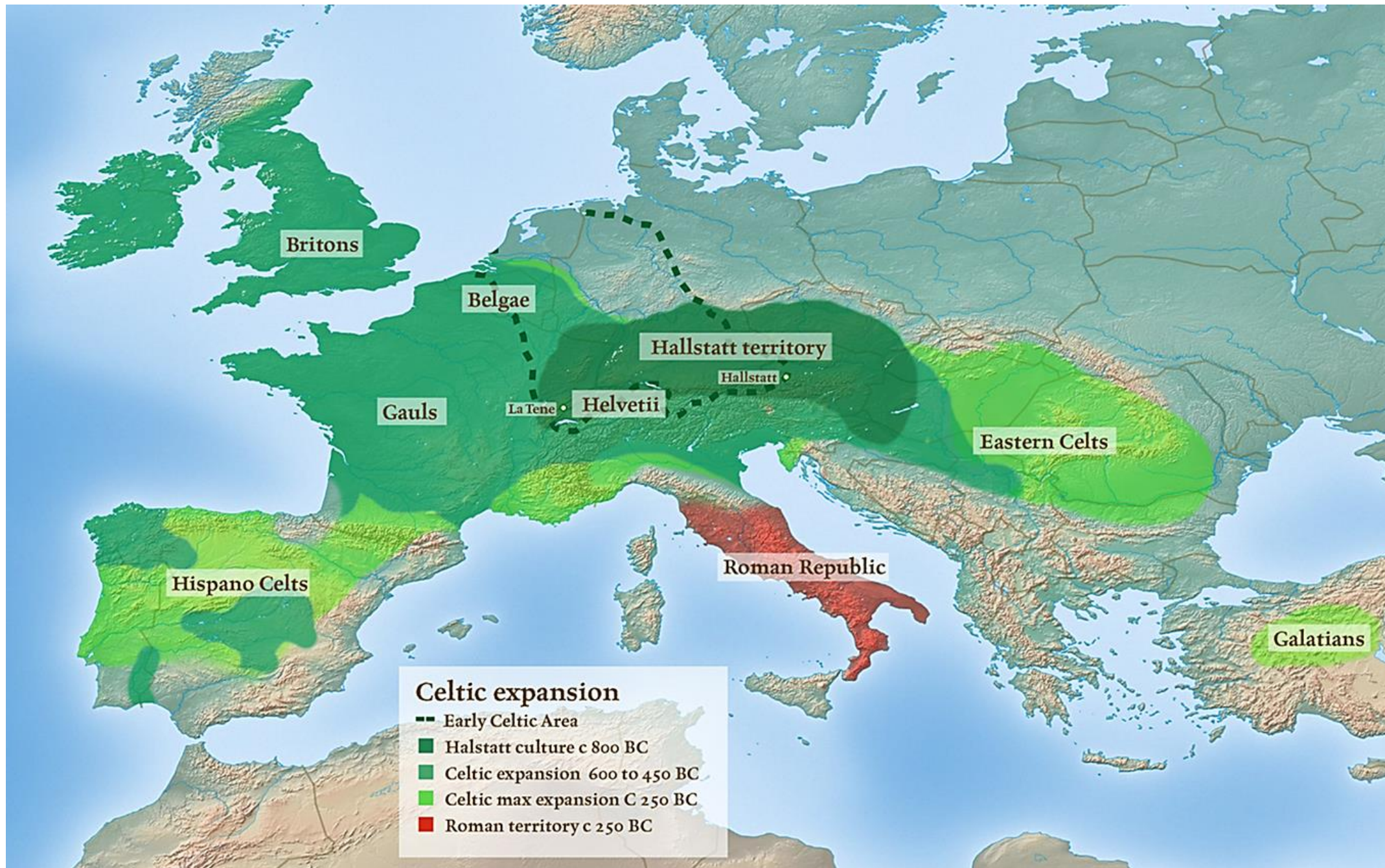
- Nese název **po švýcarské lokalitě La Tène**, kdy bylo 1857 ze dna **Neuchâtelského jezera vyzvednuto přibližně 2500 předmětů**, především zbraní, značně odlišovaly od nálezů z Hallstattu.
- Důležitým vodítkem se staly **nálezy ze dřeva** (dřevěné štíty, ratiště kopí, rukojeti mečů aj.), **datované dendrochronologickou analýzou do období 254-38 př. n. l.**
- Jedná se o období „**keltské expanze**“.
- **Stopy laténské kultury** (zbraně, šperky, keramika, pohřby a sídliště) byly nalezeny **na značné části území Evropy a také v Malé Asii (dnešní Turecko) – viz mapy.**
- Doba laténská je obdobím, k jehož poznání přispívají kromě pramenů archeologických **v malé míře i prameny historické = písemné zprávy řeckých a římských autorů.**

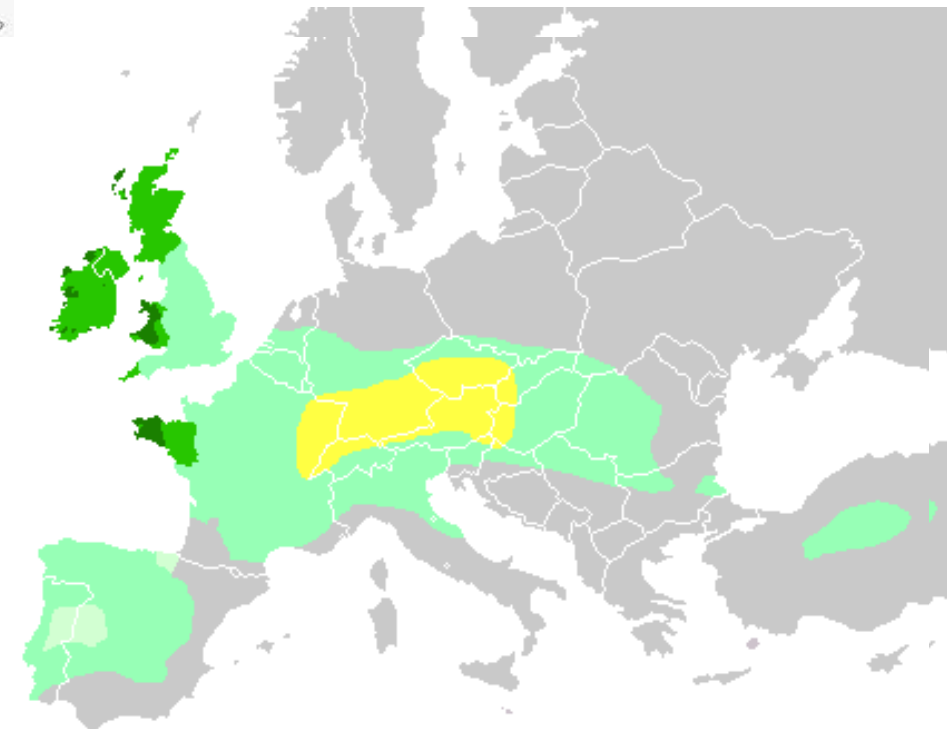
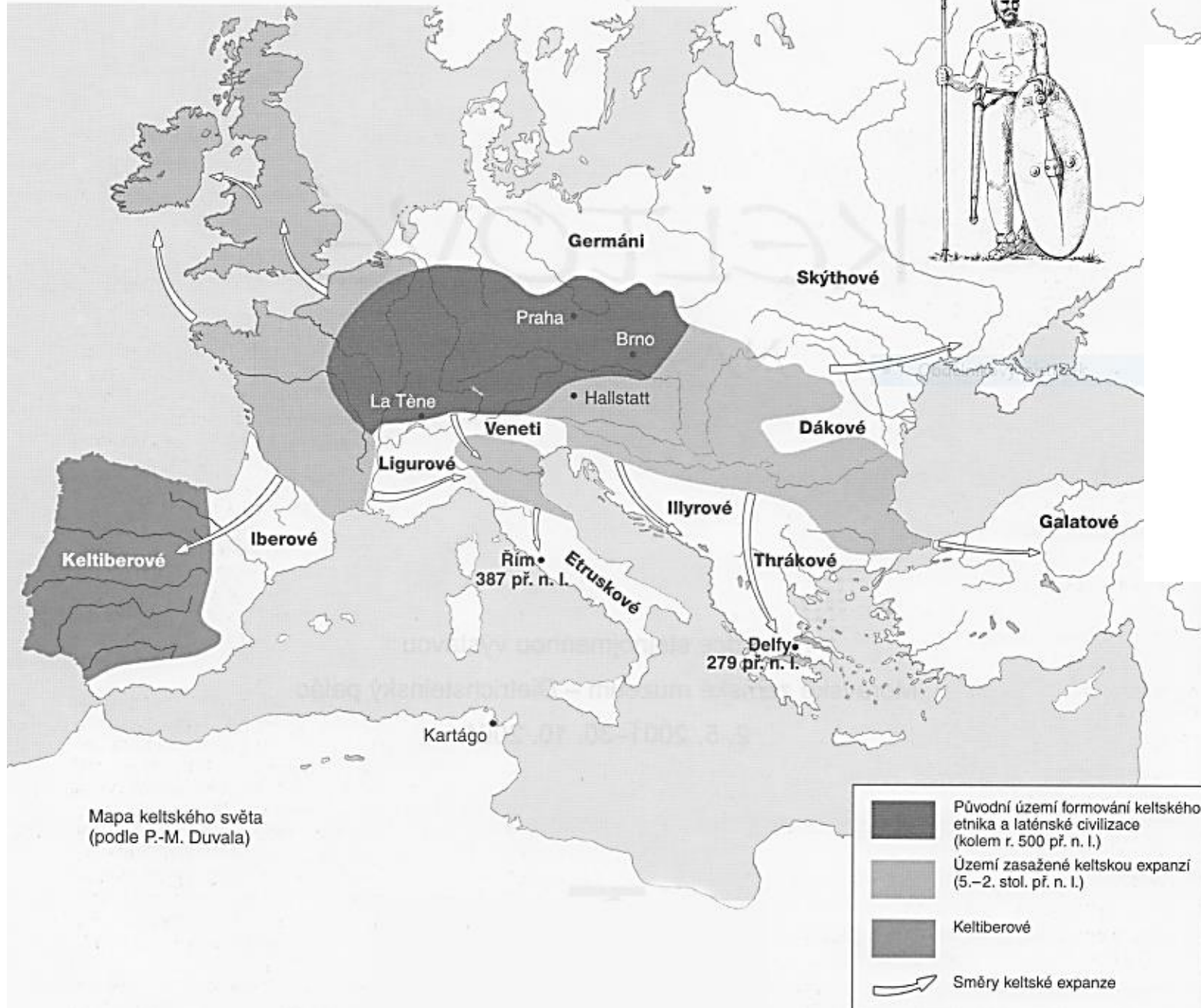

Muzeum a archeopark Laténium ve švýcarské obci Hauterive vystavuje 3000 historických předmětů. Součástí komplexu otevřeného v roce 2001 na břehu Neuchâtelského jezera jsou rozsáhlé depozitáře pro 525 000 uložených nálezů, restaurátorská laboratoř, dendrochronologická laboratoř, přednáškové místnosti, ...

Rozšíření Keltů

Rozšíření Keltů

- jádro halštatské kultury okolo 6. století př. n. l.
- maximální expanze ve 3. století př. n. l.
- Lusitánie na pyrenejském poloostrově, kde je keltská přítomnost nejistá
- "šest keltských národů", kterým zůstalo mnoho mluvčích keltským jazykem do raného novověku
- území, kde se dosud keltský jazyk používá

- **Keltská rozpínavost (expanze) měla často ozbrojený charakter**, zejména při kontaktu s územími za Alpami (Balkán, Itálie, Řecko, Malá Asie), a vedli ji především válečníci. Tak je také poznali a popsali antičtí autoři.

Zmiňme několik událostí ilustrujících vliv Keltů na dění v tehdejším světě:

- A) V létě **387 př. n. l.** se odehrála mezi keltskými (galskými) kmeny pod vedením náčelníka Brena a vojskem Římské republiky **bitva na řece Allia** (16 km severně od Říma). **Římané byli poraženi a město následně vyplněno** = tzv. „*dies ater*“ (černý den).
- B) V roce **334 př. n. l.** na březích Dunaje v oblasti dnešního Bulharska **uzavřel Alexandr Veliký (356-323 př. n. l.) s Kelty smlouvu o přátelství**. Po jeho smrti Makedonská říše upadla do chaosu a Keltové, kteří od uzavření smlouvy udržovali klid, se dali do pohybu dál k jihu.

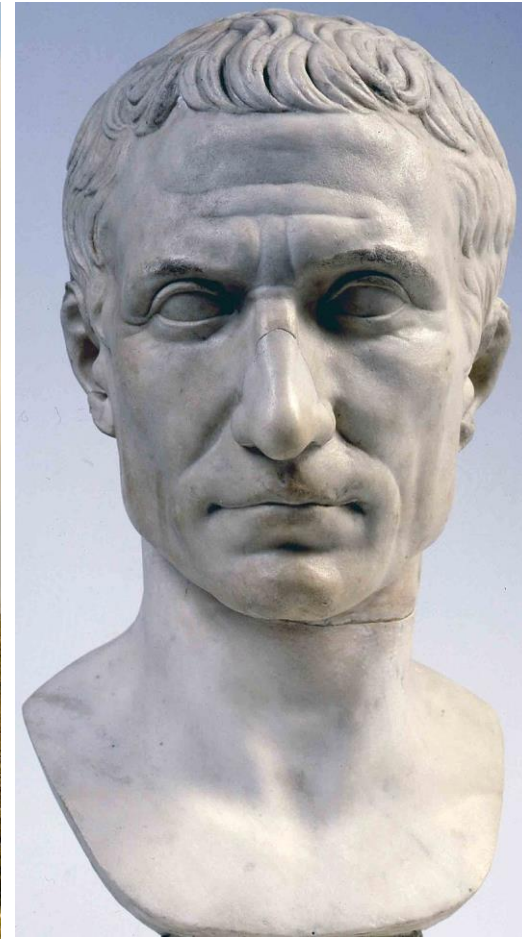
- C) Hlavní keltský úder proti Řecku přišel v roce **279 př. n. l.** Snaha zastavit Kelty u Thermopyl, v úzkém průsmyku spojujícím střední Řecko se severem (místo konání 7 důležitých bitev v dějinách Řecka) neuspěla a **keltská armáda byla poražena až při pokusu vyplenit Delfy**, jedno z nejposvátnějších míst Řecka s množstvím cenností.
- D) **List Galatským - apoštol Pavel** jím v pol. 1. stol. n. l. **oslovuje** obyvatele Galatie, **potomky keltského kmene Galatů**, usídlených kolem roku 270 př. n. l. v dnešním Turecku.
- E) Římané tragický kontakt s největší vojenskou silou tehdejší Evropy využili jako **impuls k vybudování silné, disciplinované a takticky vyspělé armády**, která nejen, že keltskou civilizaci později ovládla - **porážka Keltů u pevnosti Alesia 52 př. n. l.**, ale Řím byl podruhé vypleněn až roku 410 n. l. Germány pod vedením vojenského vůdce Alaricha, tedy až po téměř 800 letech od porážky na řece Allia.
- F) Ve 2. stol. na severu provincie Británie Římané po neúspěšných snahách ovládnout celý ostrov vybudovali tzv. **Hadriánův val** a **Antoniův val** proti útokům nepodrobených kmenů.

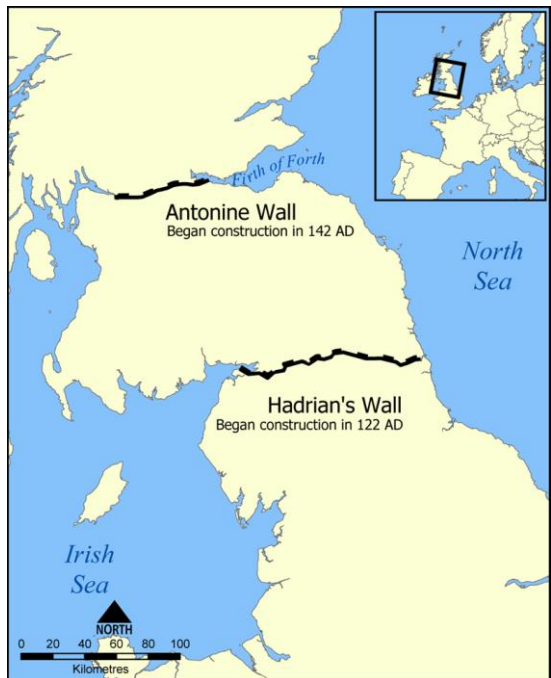
Umírající Gal, mramor, výška 93 cm, římská kopie řecké sochy - 230-220 př. n. l. na počest vítězství pergamského krále Attala I. nad Galaty v Malé Asii - Kapitolská muzea v Římě.

Galská válka (58–50 př. n. l.) - série vojenských tažení Římanů do Galie pod vedením **Julia Caesara**. Sám je popsal v díle **Zápisky o válce galské**. Nejsilnějším protivníkem se mu stal **Vercingetorix** z kmene Arvernů, který sjednotil obyvatelstvo k poslednímu velkému odporu v pevnosti Alésia. Dodnes je považován za prvního francouzského hrdinu. Rozhodujícím střetem války byla **bitva u Alésie v roce 52 př. n. l.** - Caesar nechal oppidum obklopit souvislou linií příkopů, palisád, opevnění, věží a pastí. Během 6 týdnů vybudovali vojáci dva prstence opevnění v délce 15 km a 21 km. Po několika měsíčním obléhání, řadě neúspěšných galských útoků a vyhladovění posádky Alésie Vercingetorix kapituloval. Byl pak pět let vězněn v Římě a v roce 46 př. n. l. popraven.

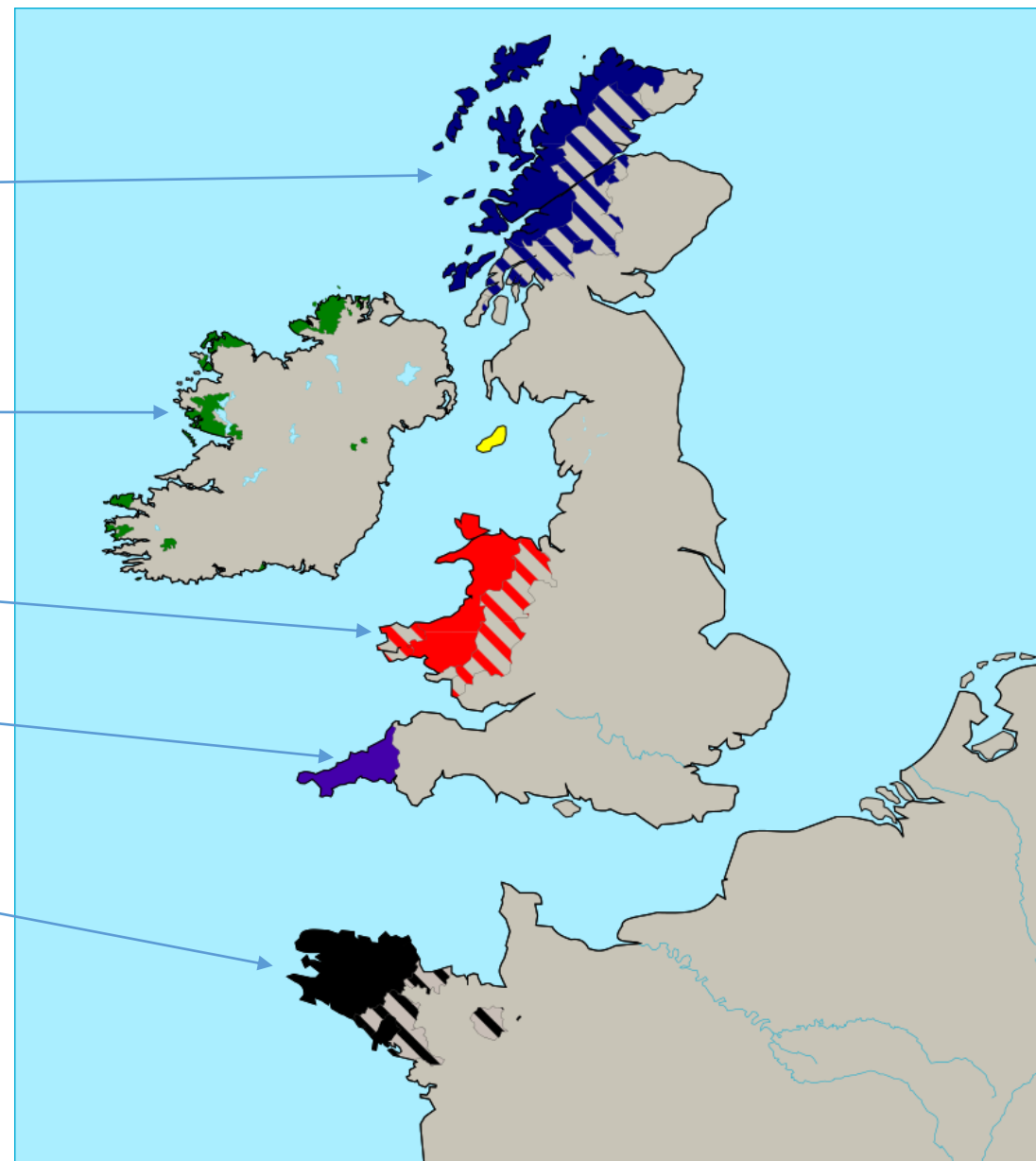

Císař Hadrián řešil útoky z oblastí dnešního Skotska k jihu římské provincie Británie stavbou hraničního opevnění. **Hadriánův val mezi pobřežím Severního a Irského moře v délce 117,5 km se 17 pevnostmi a 80 bránami postavilo římské vojsko v letech 122 – 128.** Mezi dvěma bránami byla vždy strážní věž. Val tvořil po 300 let severní hranici římské říše. Hadriánův nástupce Antoninus Pius dal postavit nové opevnění (Antoninův val) asi 160 km severněji. Nedokázal však obyvatelstvo pacifikovat. Císař Marcus Aurelius proto roku 164 Antoninův val opustil a hranicí se opět stal Hadriánův val.

Dodnes se hovoří jazyky z keltské jazykové skupiny:

- skotskou gaelštinou
- manštinou (žlutě)
- irštinou
- velštinou
- kornštinou
- bretonštinou

Oblast současného rozšíření keltských jazyků

- Starověcí autoři uvádějí informace o existenci až 60 keltských kmenů s různou početností obyvatelstva. Jejich náčelníci byli „demokraticky“ voleni.
- Zcela mimořádné postavení ve společnosti měli **druidové** – duchovní (komunikace s božstvy, přinášení obětí), znalci přírodních sil, léčitelé, s poznatky z astronomie a astrologie, ale také kmenoví soudci, vychovatelé a rádci válečníků s mnohdy velkým politickým vlivem. O jejich schopnostech nemáme téměř žádné informace a jejich existence je obestřena atmosférou tajemství.
- **Bardové** = vypravěči příběhů. K jejich povinnostem patřilo vykládání bájí před bitvami, při ceremoniích, náboženských obřadech, při nočních bděních u zemřelých, požehnání dětí, svatbách a svěcení domů.
- **Ženy** měly mnohá práva - dědit, vlastnit majetek a být voleny do čela kmenů (např. královna Boudica / Boadicea v roce 59 či 60 podnítila povstání části keltských kmenů v Británii proti Neronově Římu).

Plinius Starší (23-79 n. l.) – římský válečník a filosof zmiňuje v souvislosti s druidy posvátné jmelí a dubové háje - právě od něho pochází obraz druida v bílém hábitu, ořezávajícího jmelí zlatým srpem.

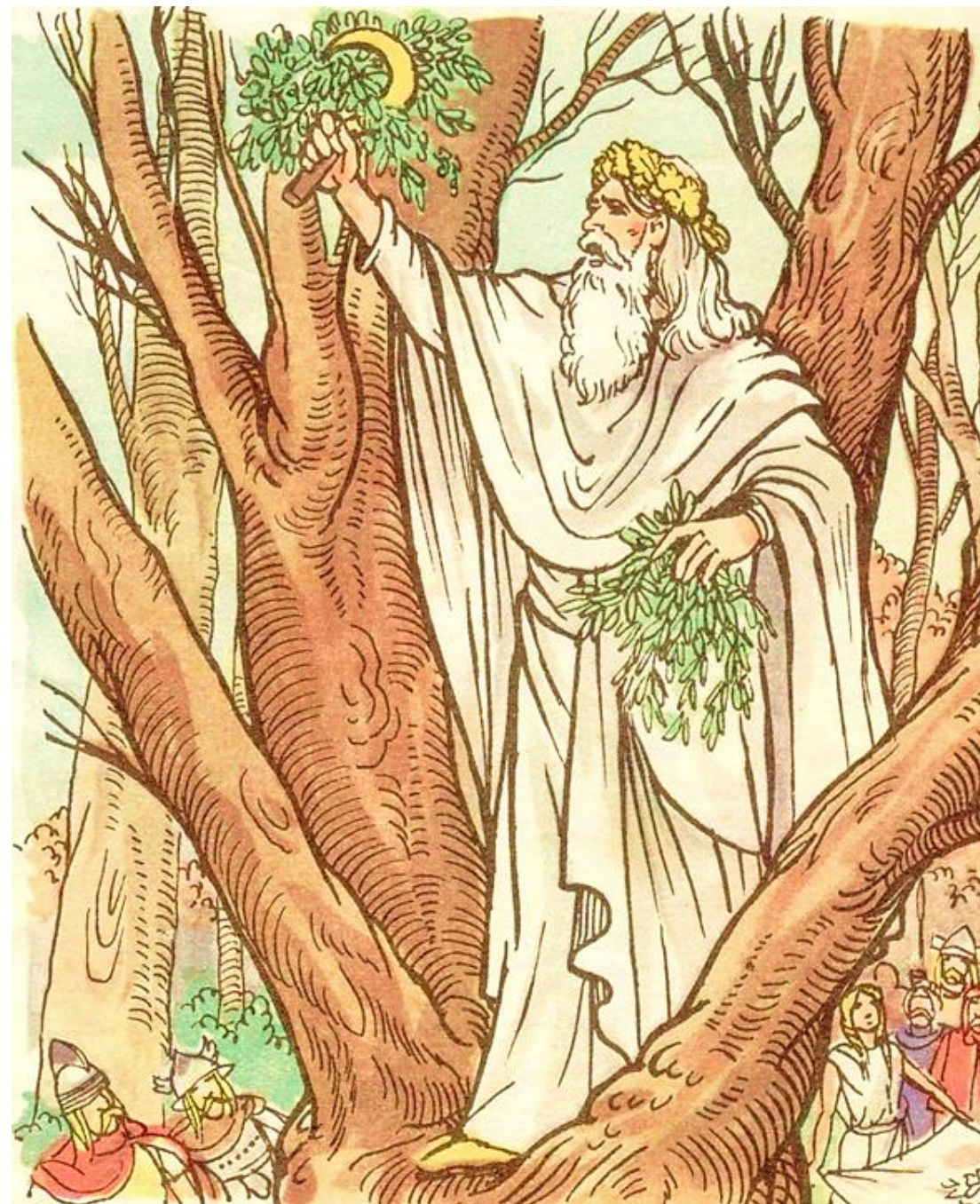
Je otázkou zda se opravdu jednalo o jmelí a ne spíše o ochmet evropský (na zimu opadává) rostoucí nejčastěji právě na dubech. Oba druhy mohly plnit magickou funkci, protože rostou bez kontaktu se zemí - vlastně mezi nebem a zemí.

Jmelí bílé

Ochmet evropský

- **Julius Caesar** se ve svých Zápiscích o válce galské **několikrát zmiňuje o druidovi jménem Diviciacus**, jako o mimořádně schopném diplomatovi (navštívil Řím, dostal možnost promluvit v senátu):

„ Po ukončení helvétské války přicházeli téměř z celé Galie k Caesarovi vyslanci a předáci, aby mu blahopřáli ... Za všechny si vzal slovo Diviciacus z kmene Haeduů.

V Galii podle něho existují dvě frakce. Jednu vedou Haeduové, druhou Arvernové. Ti spolu zuřivě zápasili o moc a nakonec si Arvernové a Sequani najali na pomoc Germány. Nejdříve jich překročilo Rýn asi patnáct tisíc. Když se však těm divokým a hrubým lidem zalíbila půda Galie, galský způsob života a galské bohatství, přilákalo to další a nyní jich je v Galii na sto dvacet tisíc. Haeduové a na nich závislé kmeny s nimi znovu a znovu bojovali, ale s velkými ztrátami byli poraženi a v bojích padla všechna jejich šlechta, celá kmenová rada, všichni družiníci. Haeduové byli dříve díky své statečnosti i díky přátelství a spojenectví s římským lidem v Galii nejmocnější, ale po těchto těžkých porážkách museli dát Sequanům za rukojmí své nejpřednější šlechtice a zapřísáhnout se, že je nebudou požadovat zpět, že nebudou od Římanů žádat pomoci a že budou Sequanům poddáni. Z Haedudů jedině on, Diviciacus, se nedal přinutit, aby přísahal nebo vydal své děti jako rukojmí. Proto se také opovážil uprchnout od svého kmene do Říma s prosbou k senátu o pomoc ...

... Jenže Sequanové doplatili hůře na své vítězství než Haeduové na svou porážku. Na jejich území se totiž usadil Ariovistus, král Germánů, a zabral si třetinu jejich pozemků, nejúrodnějších v celé Galii ...

... Nebude trvat mnoho let a všichni Galové budou z Galie vyhnáni a všichni Germáni překročí Rýn, protože půda Galie se nedá srovnávat s germánskou ani životní úroveň Galů s úrovní Germánů ...

... Když Diviciacus domluvil, všichni přítomní začali prosit s pláčem Caesara o pomoc. „

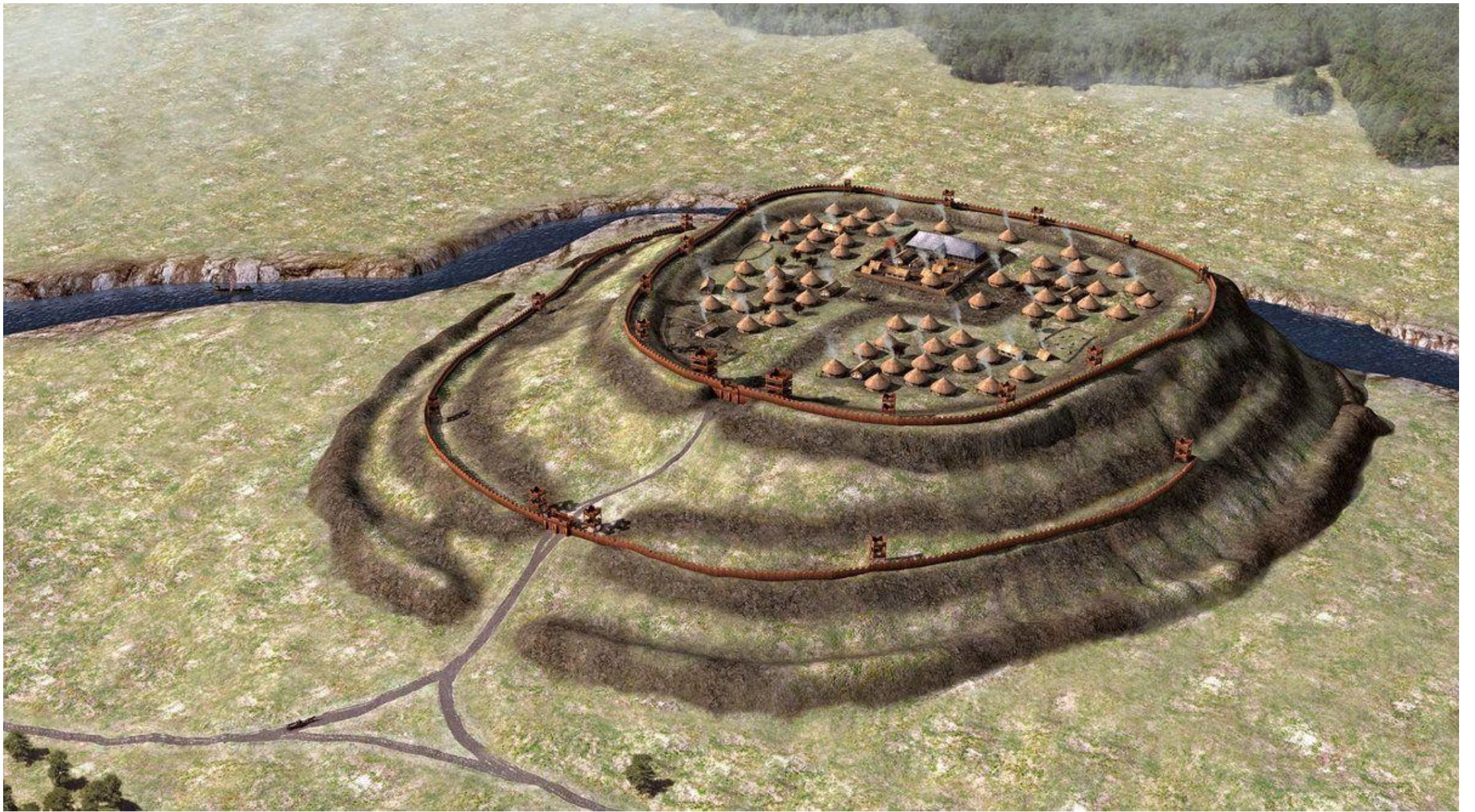

- S keltským osídlením souvisí latinský název Čech **Bohemia**. Ten je uváděn v nejstarší podobě **Boiohaemum** (podle keltského kmene Bójů = doslova „země Bójů“) např. římským historikem Publiem Corneliem Tacitem na konci 1. století – tehdy již jako území obývaném novými konkurenty Říma a to Germány. Tacitus v roce 98 píše:

„Posud jméno Boiohaemum trvá a ukazuje na starou památku místa, ač jiný lid v ní obývá“

- Nejvýznamnějším typem keltského osídlení byla tzv. oppida (podle výrazu používaného Caesarem v Zápiscích o válce galské) = **mohutně opevněná keltská hradiště (města)** vznikala ve 2. – 1. st. př. n. l. jako **střediska řemesel a obchodu, s náboženskou a vojenskou funkcí**. Probíhala zde **ražba mincí – u nás hlavně tzv. duhovky**.
- Oppida jako Závist, Stradonice a Hrazany v Čechách nebo Staré Hradisko na Moravě **patří k významným lokalitám pro studium doby laténské** jako jejich protějšky v západní části laténské Evropy.

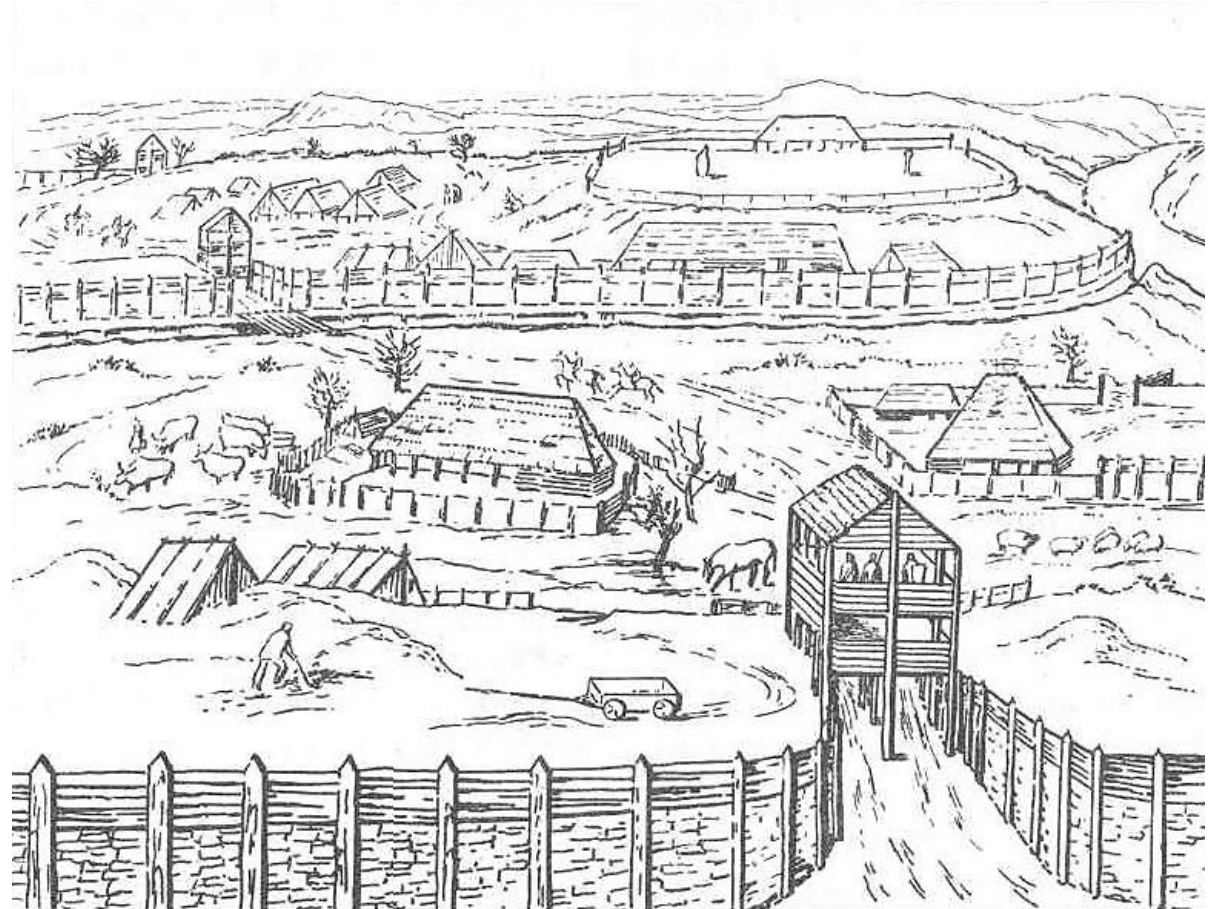

Oppidum

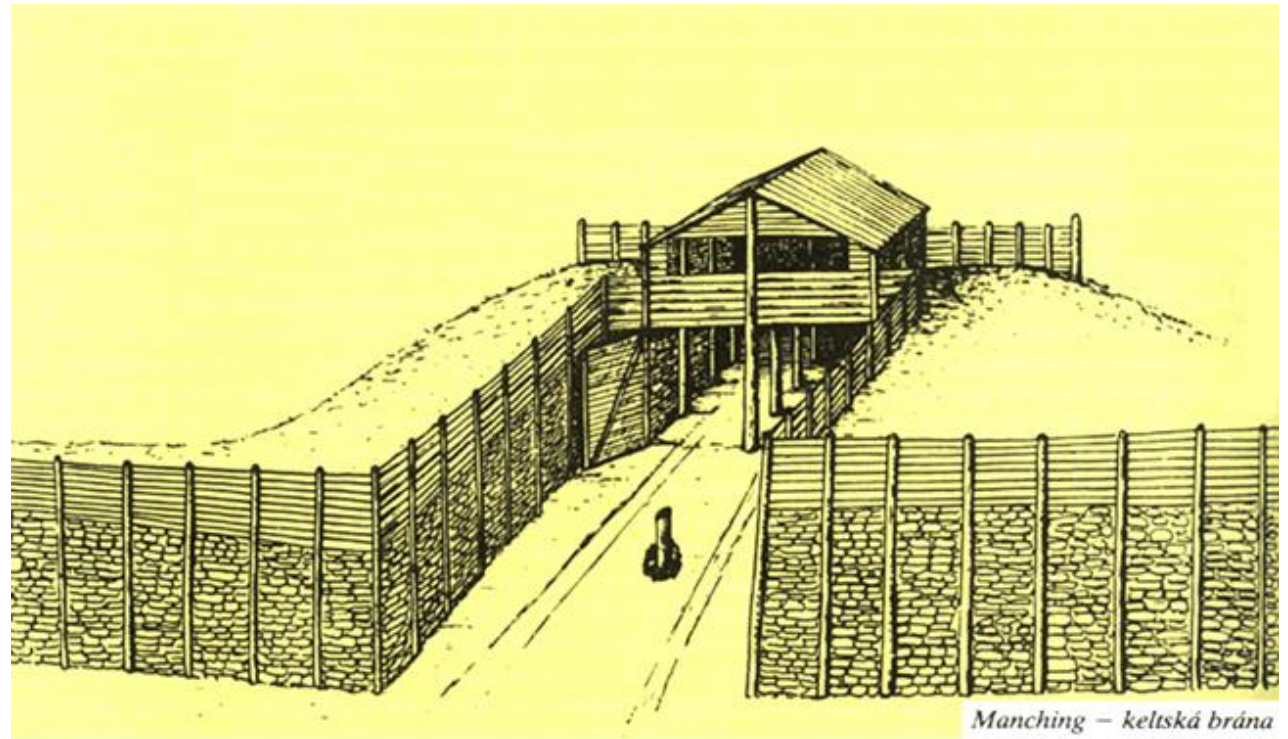
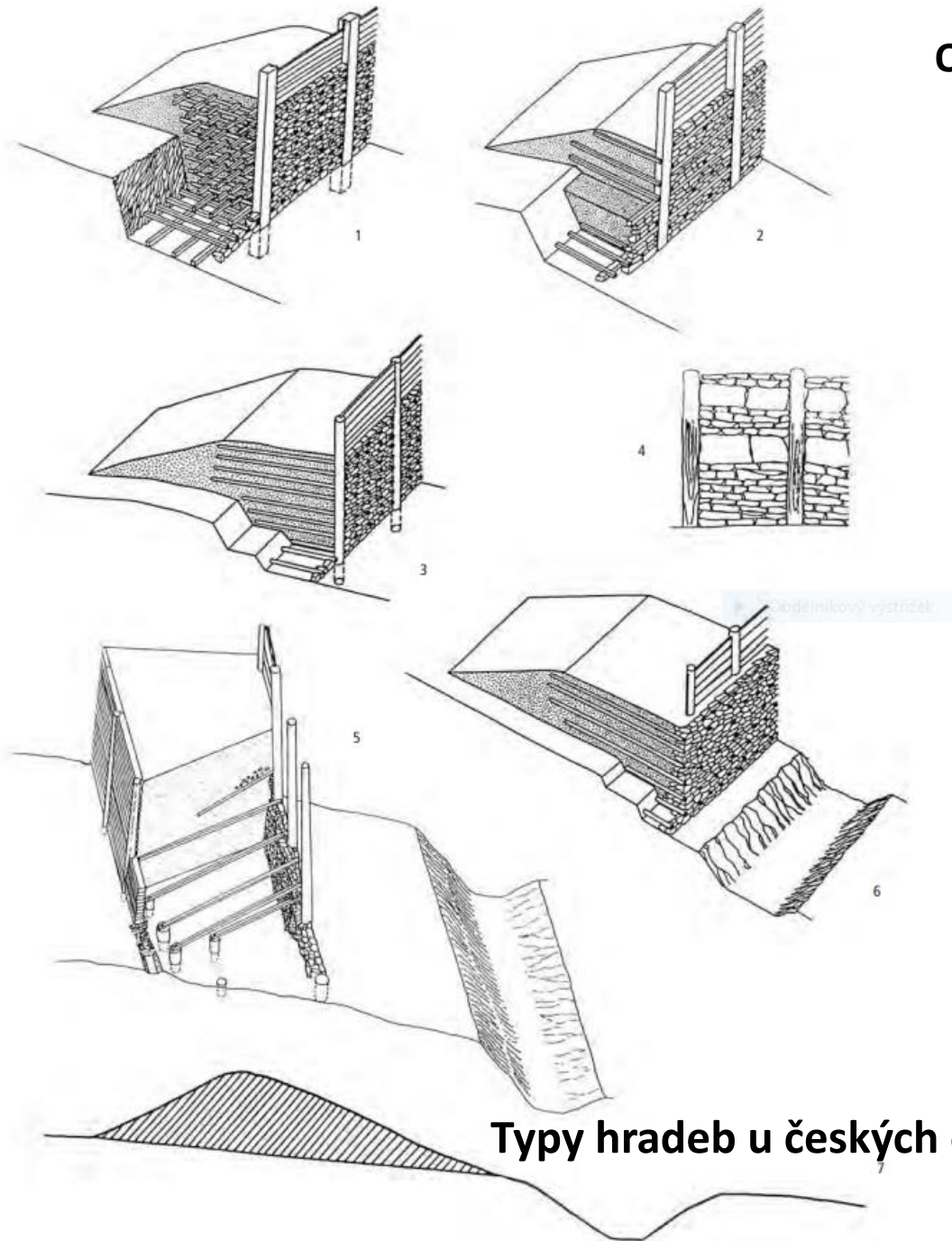
Největší z českých oppid – Závist (také nejstarší) – zaujímalo okolo 120 př. n. l. opevněnou plochu 100 ha (**25 x větší rozloha než Václavské náměstí**), mělo oddělenou centrální část – akropoli o výměře 0,5 ha a **cca 1000 obyvatel**. Mj. bylo odhadnuto, že na opevnění bylo spotřebováno přes 3300 DB kůlů délky 5, 5 – 6 m o průměru 25 – 30 cm a 5300 m³ kamene.

Archeologové objevili v centru oppida **ohražený areál a skupina polozemnic mimořádných rozměrů** (10 x 10 m) a dále **několika pódíí** (po obvodu vyzděna z lomových kamenů, vnitřek vyplněn drobnějším kamením a zeminou).

Opevnění oppida:

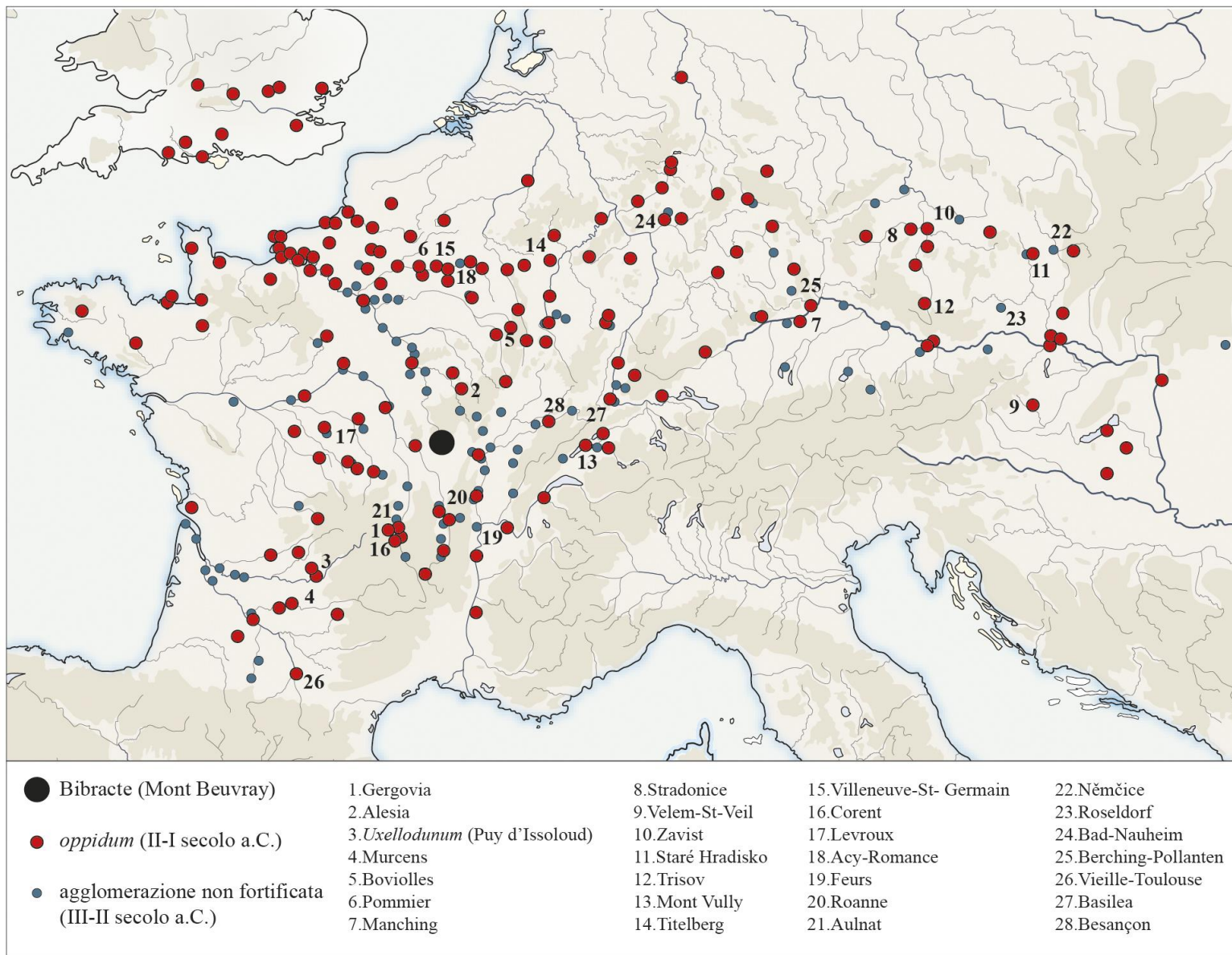
- zemními násypy a příkopy,
- na sucho rovnanými kamennými hradbami zpevněnými dřevěnými rošty,
- dřevěné rošty vysypané kamením a zeminou
- palisády (především dubové dřevo),
- 2-4 brány klešťového typu

Manching – keltská brána

Typy hradeb u českých oppid

Rozlohou (380 ha, délka hradeb 7,2 km, 5 – 10 000 obyvatel) vyniká **oppidum Manching** u německého Ingolstadtu a **Bibracte** ve střední Francii (135 ha, 30 000 obyvatel).

Na místě někdejších keltských oppid vyrostla ve středověku města jako Pasov v Německu a Linec nebo Salcburk v Rakousku.

Duhovky

Originální Biatec a jeho replika na moderní slovenské pětikoruně.

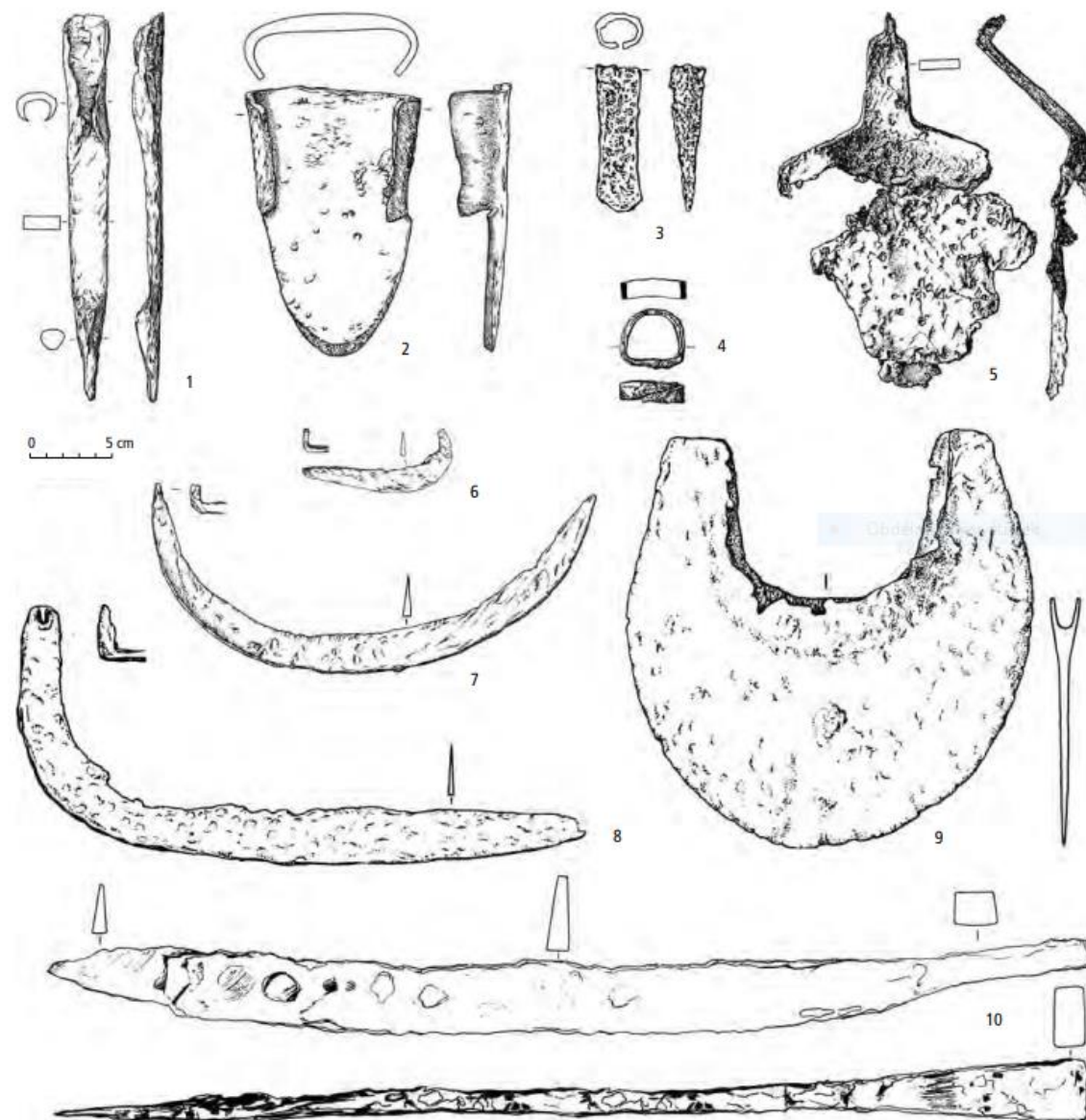

Keltové razili vlastní mince, tzv. **duhovky** nebo např. **mince s nápisem BIATEC** - jméno osoby, pravděpodobně vladaře, na mincích ražených kmenem Bójů na území dnešní Bratislavy a okolí v letech 60-40 př. n. l. **nebo používali římskou měnu ze zlata a stříbra**. Funkci peněz poznali Keltové ve Středomoří.

Keltské zemědělství

- **Orba železnou radlicí** umožnila, aby se jako zemědělská půda **využívaly už i méně kvalitní, těžší hnědé půdy vyšších poloh**. K obdělávání půdy se dále využívala **motyka, lopata a okované rýče**.
- Ke sklizni obilí byl používán **srp**.
- Ke sklizni sena se používala **kosa** – viz obrázek.
- S ornou půdou se střídal **úhor – půda, která se ponechávala ladem a v níž se obnovovala zásoba živin**, protože tak jsme nyní zvyklí, se nehnojilo.
- Odhaduje se, že úhor měl **pětinásobnou rozlohou oproti rozloze obdělávané půdy**.
- Ponecháním úhoru docházelo **po 3-10 letech k přirozené obnově úrodnosti půdy**.
- **Hektarové výnosy asi 1 t obilí a průměrná spotřeba 0,2 t obilí osoba/rok**.

Obr. 28: Zemědělské nástroje. 1, 2 radlice; 3 motyka; 4 upínací kroužek ke kose; 5 lopata; 6 srpkovitý nůž; 7 srp; 8 kosa; 9 kování rýče; 10 krojidlo. 1–10 železo. 1, 2, 7–9 Kolin (okr. Kolin); 3, 4, 5 Bezdědovice (okr. Strakonice), 6 Závist (k. ú. Lhota, okr. Praha-západ), 10 Stradonice (okr. Beroun). Podle *Míchalík 1999; Motyková – Drda – Rybová 1978; Rybová – Motyková 1983; Waldhauser 1995a*.

- Nejběžnějšími obilninami byly **pšenice a ječmen**.
- Tabulka uvádí druhy, jejichž zbytky byly nalezeny v oppidu na Závisti.

DRUH
pšenice dvouzrnka (<i>Triticum dicoccon</i>)
pšenice obecná (<i>Triticum aestivum</i>)
pšenice jednozrnka (<i>Triticum monococcum</i>)
pšenice špalda (<i>Triticum spelta</i>)
ječmen obecný (<i>Hordeum vulgare</i>)
žito obecné (<i>Secale cereale</i>)
oves setý (<i>Avena sativa</i>)
proso obecné (<i>Panicum miliaceum</i>)
hrách setý (<i>Pisum sativum</i>)
čočka jedlá (<i>Lens esculenta</i>)
bob obecný (<i>Vicia faba</i>)
hrachor setý (<i>Lathyrus sativus</i>)
vikev setá (<i>Vicia sativa</i>)
mák (<i>Papaver somniferum</i>)
len setý (<i>Linum usitatissimum</i>)
konopí (<i>Cannabis sativa</i>)

- Chov zvířat – **hovězí, prase, ovce, koza, slepice, husa.**
- Krmiva – **pastva v lese, letnina, slaměná řezanka, seno.**
- **Zavedení sena jako hlavního zimního krmiva bylo novinkou v obživě zvířat.**

- **Keltský "kombajn,,** - žací stroj (sklízecí stroj či česač klasů). První velmi stručná písemná zmínka o tomto stroji používaném v oblasti zaalpské Galie se objevila Pliniově díle *Historia Naturalis* přibližně z roku 70, kde jej označuje slovem „**vallus**“. Podrobně ho popsal další římský autor Palladius žijící na konci 4. nebo počátku 5. století ve svém díle *Opus agriculturae* - popisuje vozík pohybující se na dvou nízkých kolech. Čtverhraný povrch vozíku byl ohrazen prkennými deskami, prkna čelní desky byla nižší a do nich bylo v řadě zasazeno množství do výše zahnutých jemných zubů, jejichž vzájemná vzdálenost odpovídala rozměru klasů. Na zadní straně měl vozík dvě krátké voje, k nimž se zapřahalo zvíře hlavou k vozíku. Zvíře uvedlo vozík do pohybu zralým obilím, zuby zachycovaly a trhaly klasy, které se hromadily ve vozíku, sláma zůstávala venku.
- Popisovaný stroj byl objeven na pohřebních reliéfech nalezených v Německu, Lucembursku a Francii datovaných přibližně do 3.století.

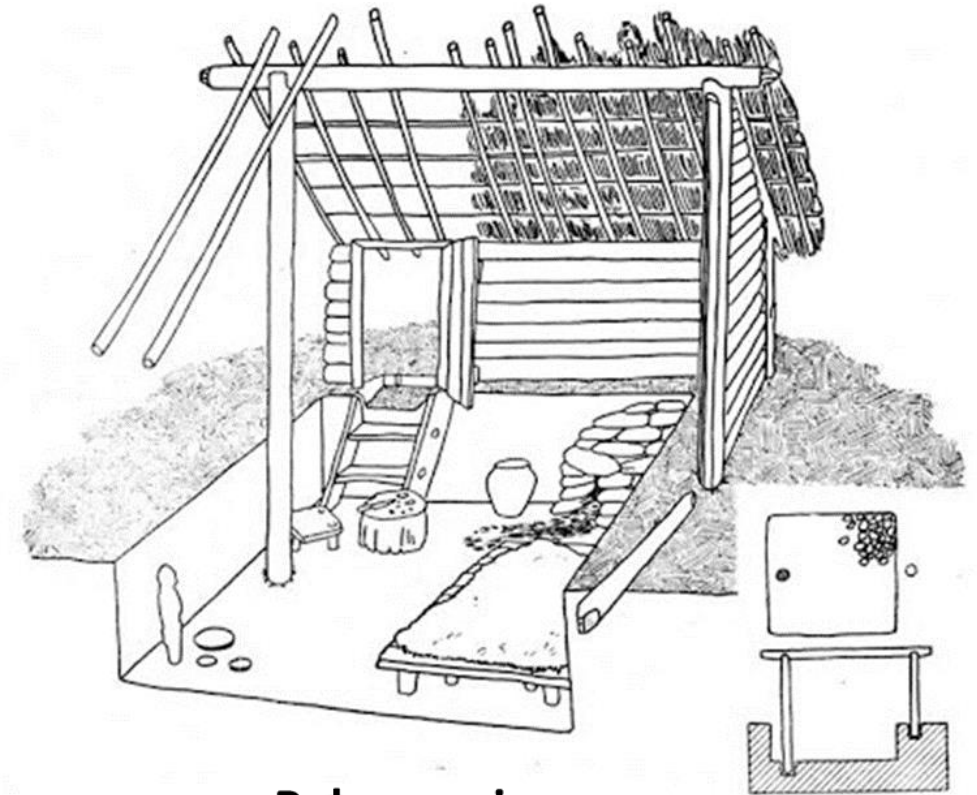

- **Keltský venkov** tvořily malé zemědělské usedlosti a vesnice - typickým obydlím byla polozemnice obdélníkového půdorysu
- **Zvětšující se společenské rozdíly** nebyly nadále dané již jen **vojenskou zdatností**, ale především **kapitálem** = ke společenské elitě se přiřazují obchodníci.

Rekonstrukce osídlení z doby pozdní doby laténské – Havránok (Slovensko)

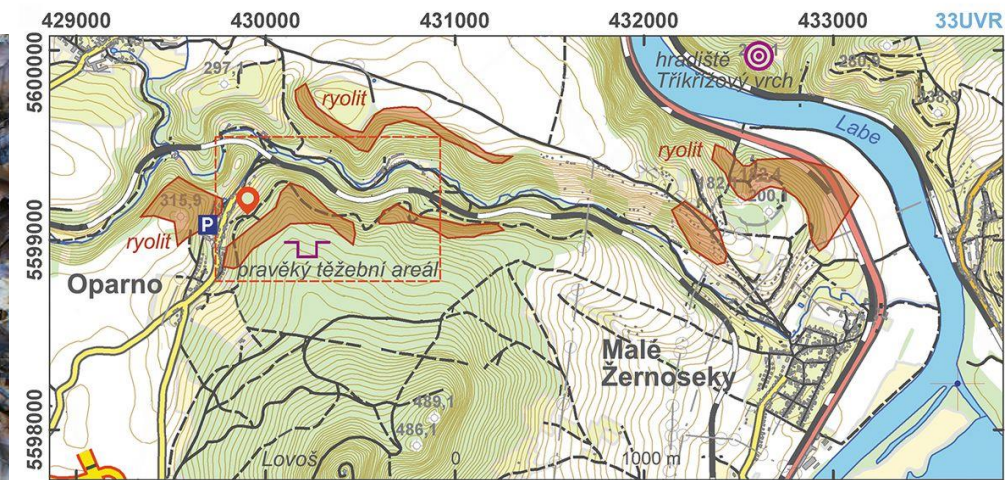

Polozemnice

Řemeslná výroba a technologie

- Keramika vytáčená na **rotujícím hrncířském kruhu**.
- **Železářská, kovářská, kovolitecká a šperkařská výroba** – usedlosti řemeslníků zpravidla soustředěny do určitých okrsků, kovářské dílny umístovány např. do blízkosti hlavních komunikací a bran.
- **Železné nářadí a další výrobky** - hrábě, lopaty, motyky, nůžky, kleště, podkovy, skoby, pilníky, panty a závěsy ke dveřím, řetězy, krumpáče, dláta, kladiva, pilky.
- **Výroba skla** – poprvé doložena přímo na našem území, nikoliv jako dovezené zboží.
- **Vaření piva, výroba medoviny**, v jižních oblastech i vína.
- Významná inovace tohoto období – **rotační mlýnky na mletí obilí, tzv. žernovy** – odtud např. místní názvy Malé a Velké Žernoseky, Žernov apod.
- Až v pozdní době laténské **dochází k nárůstu „běžného“ užití koně**. Nálezy postrojů, které se velikostí udidel liší až o 10 cm ukazují na značnou různost chovaných koní.

V blízkosti Oparna u Litoměřic se rozkládá rozsáhlý **areál těžby kamene pro výrobu rotačních mlýnů („sekání žernovů“ – odtud Velké a Malé Žernoseky)**. Opracované kameny se z této lokality dopravovaly po souši i po Labi až do vzdálenosti 120 km.

Běžnou součástí domácnosti se však tato novinka doby laténské stala až v raném středověku.

Malý žernov o průměru 30 cm jako zboží na současném čínském tržišti.

Laténská keramika z naleziště Krševica (Srbsko)

Náboženství

- Základ keltské víry – **kult Velké matky, přírodních sil, mrtvých předků, uctívání pramenů, hor, stromů (dub), rostlin (jmelí, šalvěj).**
- Keltové své bohy spatřovali **všude v přírodě**
- Mimo zcela přírodní místa využívali i **tzv. čtyřúhelníkové svatyně = otevřené areály – vyznačené ohrazením valy a příkopy**, uvnitř často nápadné kameny – stély, případně pramen, studna, cisterna, mohl být i nějaký posvátný strom, ...
- Vyznávali **polyteismus (mnohobožství)** – římský autoři jako hlavní označovali trojici:
  - **Taranis** – pán nebes, hromovládce - symbolem koleso – **oběti upalovány**
  - **Teutatés** - bůh války - symbolem had s beraní hlavou – **oběti utopeny**
  - **Esus / Cernunnos** – bůh stromoví, lesa, plodnosti, podsvětí, pán divoké zvěře – symbolem jelení paroží – **oběti věšeny na stromy**

- **Kult uťatých hlav a lebek** (hlava byla poskytovatelem životní síly, hlavy usekávány přemoženým hrdinům, aby chránily a dodávaly sílu, čím byl člověk statečnější, význačnější, tím byla jeho hlava váženější a mocnější.
- **Rituální malování bojovníků** - nahánění hrůzy protivníkům.
- **Mnohé dodnes živé lidové zvyky/svátky mají souvislost s keltskou duchovní kulturou** např.:
  - **Pálení čarodějnic** je blízké keltskému svátku Beltine – uvítání teplé poloviny roku
  - **Dožínky** odpovídají svátku Lugnasad – tradice uctění žní, požehnání úrody
  - **Památka zesnulých** možná souvisí se svátkem Samain – víra, že se mrtví jednou za rok vrací do světa lidí
  - **Vánoční zvyk zavěšovat v domě jmelí**

Kotlík z Gundestrupu (Dánsko) – kultovní stříbrná nádoba se známkami používání z 2. až 1. století př. n. l., hmotnost 9 kg, průměr 70 cm, hloubka 40 cm, objem 108 litrů. V roce 1891 nalezen při těžbě rašeliny. Zobrazení božstev (Teutatés, Cernunnos), jejich symbolů, posvátných zvířat a náboženských rituálů (topení oběti, hráči na karnyx).

Tollundský muž - přirozeně mumifikované tělo v rašelině, 4. stol. př. n. l. Jedna z tzv. mumii z bažin – lidských obětí z doby železné, nalézáných v dánských rašelištiích. Objeven roku 1950 těžaři rašeliny. Muž dosahoval výšky asi 161 cm a zemřel ve věku 30 až 40 let. Dochoval se mozek, srdce, plíce, játra, pohlavní orgány i zažívací trakt. Bylo možno určit jeho poslední potravu - kaši z ječmene, lněného semínka a dalších bylin.

Rekonstrukce dřevěné laténské konvice z keltského pohřebiště v Brně-Maloměřicích – dřevěná nádoba celkové výška 50 cm se složitým bronzovým kováním plným hluboké symboliky. Unikátní nález uprostřed pohřebiště napovídá, že předmět měl mimořádný význam, bohužel není známo jaký.

Podle jedné z hypotéz lze rozmístění očí v síti tvořené dračími těly identifikovat se souhvězdími oblohy viditelné v zeměpisné šířce Brna kolem roku 280 př. n. l., a to na jedné straně nádoby s hvězdami Letního trojúhelníka na letní obloze a na straně protilehlé se souhvězdím Býka na obloze zimní, malé protáhlé kování umístěné pod uchem nádoby pak se souhvězdím Blíženců.

Pohřby - plochá kostrová pohřebiště, kam bývala pohřbívána zřejmě celá populace. **Společenské rozdíly mezi pohřbenými podle hrobových výbav již nejsou tak výrazné** – u nás největší prozkoumané pohřebiště v Jenišově Újezdě v SZ Čechách.

- **Mužské hroby** – bojovnícká vrstva (železný meč, ve zdobené bronzové pochvě, kopí s železným listovitým hrotem, častý je i štít = dřevěný, s železným kováním uprostřed). Oděv spínaly **charakteristické bronzové šperky – spony** (pod krkem a na prsou). Další šperky – **náramky, nápažníky, nánožníky a nákrčníky – tzv. torques**. Keramické nádoby s obětinami.
- **Ženské hroby** – jen jedna spona – na hrudi či u jednoho z ramen, ale i dvojice spon – na každém rameni jedna a další varianty. V bohatších hrobech bronzové šperky – náramky, nákrčník, **náhrdelník z korálek**, prsten, nánožník (charakteristický pro ženy). Na našem území jen vzácně z drahých kovů. Keramické nádoby s obětinami.

Umělecká rekonstrukce hrobu keltského bojovníka z Blučiny u Brna.

Ancient treasures

Bronze shield with repoussé design dates from 320BC to 180BC

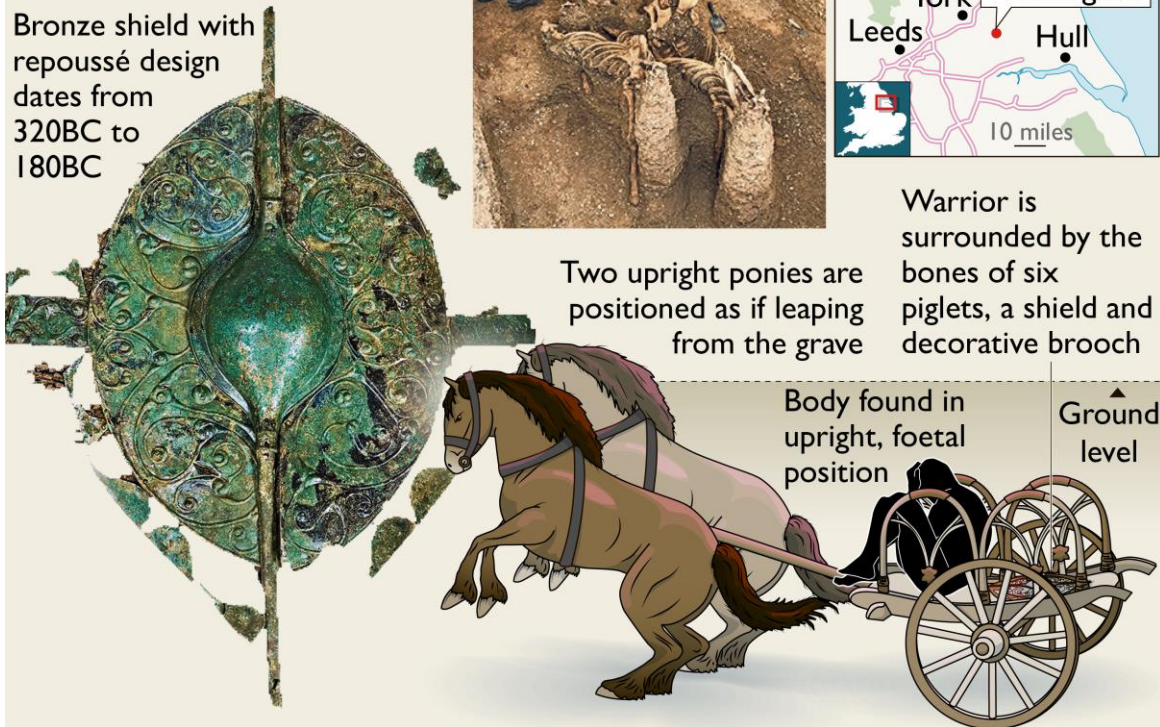

Two upright ponies are positioned as if leaping from the grave

Warrior is surrounded by the bones of six piglets, a shield and decorative brooch

Body found in upright, foetal position

Ground level

Pohřební vůz z Pocklingtonu (Velká Británie) – datováno 320 př. n.l. až 174 př. n. l. - pohřeb vysoce postaveného člena společnosti ve věku 40 – 50 let na vozíku taženém dvěma vzpřímenými koňmi, kteří jakoby chtěly vyskočit z hrobu. Součástí pohřební výbavy byl zdobený bronzový štít. Vůz byl také obklopen prasečími kostmi – mohlo jít o obětované jídlo.

- Keltské výtvarné umění zdobí motivy rostlin, živočichů i lidí. Zvláště typické jsou některé symboly s oblibou používané dodnes: např. esovité, spirálovité či vířivé motivy.

Bronzový nánožník z dutých polokoulí (ČR)

Skleněný náramek (Francie)

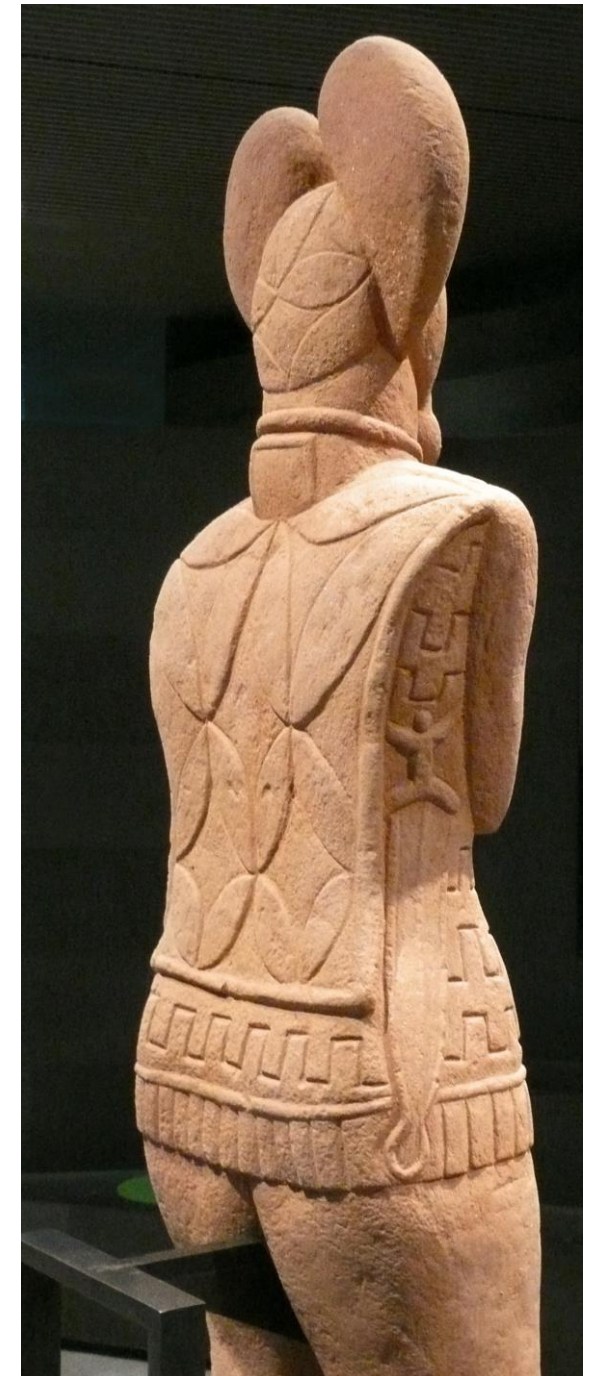
Velký nákrčník tzv. torques ze Snettishamu – vých. Anglie 100–75 př. n. l., slitina zlata a stříbra, průměr 20 cm, hmotnost 1 kg.

Bronzová zobákovitá konvice s korálovými vložkami (Basse-Yutz, Francie) – pol. 5. století př. n. l., měď, korály, sklo a pryskyřice, výška 40 cm. Jedno z vrcholných děl laténského umění.

„Keltský princ“ z Glaubergu - extrémně vzácný nález pískovcové sochy válečníka v životní velikosti, 5. st. př. n. l., výška 186 cm, hmotnost 230 kg. Mezi jasně viditelnými detaily je zajímavá předeevším korunu nebo čelenka s dvěma výstupky, připomínajícími listy jmelí. Měl válečník také roli kněze?

Přilba z Agris (Francie) - bronz, železo, zlato, stříbro, červený korál – ceremoniální keltská přilba. Datováno 350 př. n. l.
Umělecké dílo vzniklo prokazatelně na sever od Alp, nejedná se o dovoz ze Středozeší.

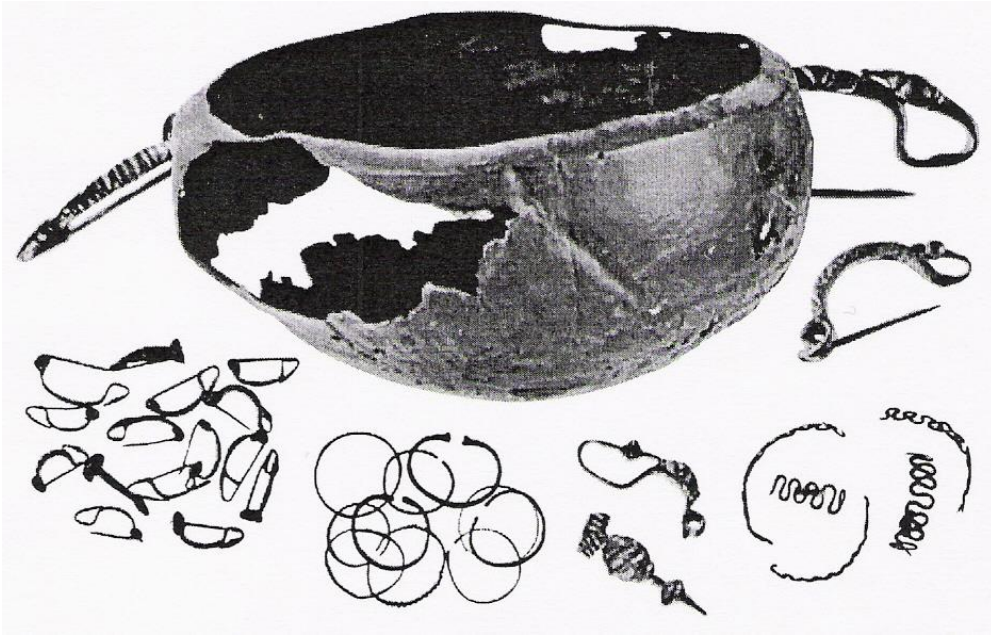
Štít z Battersea - jeden z nejvýznamnějších kusů keltského umění nalezený v Británii, 350–50 př. n. l. Bronzový kryt dřevěného štítu zdobeného v laténském stylu (kruhy, spirály). Pravděpodobně obětní předmět, který nebyl používán v boji, vybagrovaný ze dna Temže v londýnské čtvrti Battersea.

Antropomorfní a zoomorfní motivy v laténském umění z našeho území – obr. č. 6 z parohu, ostatní bronz.

Duchcovský poklad – v roce 1882 byl při úpravě minerálního teplého pramene poblíž Duchcova nalezen v hloubce 6 m **bronzový kotel obsahující 2000 bronzových předmětů** - přes 1000 spon fungujících na principu spínacího špendlíku, min. 650 náramků, min. 100 prstenů. Nález datovaný mezi lety 370-320 př. n. l. **souvisel s uctívání pramenů**. Šlo pravděpodobně o božstvo vzývané ženami.

Švartna (z něm. Schwarte) neboli sapropelit je matně černá **druhohorní usazenina vzniklá z organického bahna**, obsahuje proto pozůstatky jednobuněčných organismů nebo rostlin. Na českém území byla nacházena především v kamenouhelných slojích např. okolí slaného a Nového Strašecí. Keltové ji užívali **především pro výrobu šperků** (např. hladké, 1-2 cm široké a nápadně lehké náramky).

Kamenná hlava z Mšeckých Žehrovic – opuka, výška 25 cm, datováno do 3. st. př. n. l. - snad nejznámější nález v archeologické sbírce Národního muzea. Nalezena roku 1943 následkem krádeže písku v pískovně.

Je nejvýznamnějším archeologickým nálezem doby laténské z našeho území.

V celé Evropě a nemá tak realistické zobrazení keltské hlavy jedinou obdobu. Na krku je nákrčník – tzv. torques/torc, typický keltský šperk vysoce postavených jedinců.

6. Germáni a Slované ve stř. Evropě v období tzv. doby římské

- Od 2. st. př. n. l. **se střeoevropští Keltové dostávají do defenzivy** - v keltském prostředí se začínají objevovat **Germáni** (ze S Německa).
- Kolem roku 40 př. n. l. **zanikají oppida** na českém území.
- V Čechách se usídlil germánský kmen **Markomanů**, na Slovensku **Kvádové**.
- Keltové pak zůstávají jen v Belgii a Gallii – kterou postupně ovládl Řím.

- V průběhu **doby římské (přelom letopočtu – 4. st. n. l.)** dochází k **častým kontaktům mezi germánským obyvatelstvem a Římskou říší**.

- Pomyslnou hranici obou světů tvořil **tzv. Limes Romanus** (ve stř. Evropě její část zvaná Limes Germanicus) – systém plotů, palisád a strážních věží mezi Rýnem a Dunajem – obtížně překročitelnými přírodními překážkami.

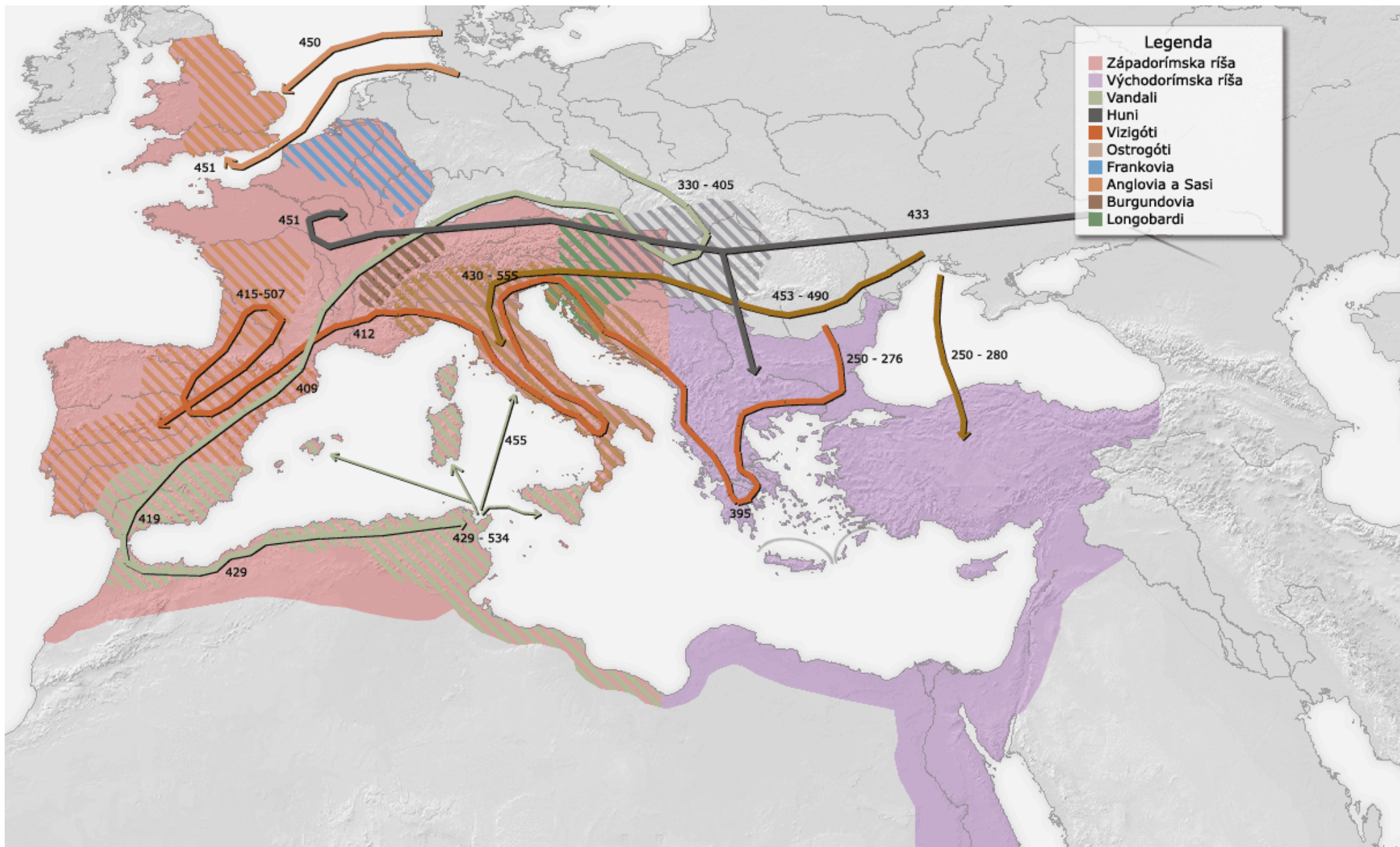

Celková délka Limes Germanicus byla 568 km. Hraniční pásmo fungovalo v letech 83-260 n. l. a zahrnovala nejméně 60 pevností a 900 strážních věží. Nejslabší a nejmíc střeženou částí byla mezera mezi ohybem Rýna (1) v současné Mohuči/Mainz a tokem Dunaje v Řezně/Regensburg (2).

- V průběhu 4. až 7. st. n. l. dochází k tzv. **stěhování národů**.
- V rámci procesu stěhování národů rozlišujeme dvě základní etapy:
  - **germánská etapa** (4. – 6. století)
  - příčinou se stal přesun kočovných středoasijských **Hunů**, kteří se **kolem roku 375** přemístili do oblasti severního Černomoří, pokračovali dál na západ, kde narazili na germánské kmeny, kteří následně migrovali směrem na západ a jih
  - **původní vlast Germánů v Pobaltí, Skandinávii**
  - kmeny Vizigótů, Ostrogótů, Vandalů, Langobardů, Franků, Alamanů, Burgundů, Durynků, Sasů, Anglů, aj.
  - **konec germánské etapy stěhování národů znamená v záp. Evropě současně konec starověku**
  - **slovanská etapa** (6. – 7. století)
  - etapu stěhování slovanských kmenů, začal kmen **Avarů**, který pochází z podobné oblasti jako Hunové. Využili politických krizí v Byzantské říši a jejích konfliktů se sousedy k expanzi svého vlivu a **v letech 565-68 se usadili v Karpatské kotlině**.
  - **původní vlast Slovanů ve východní Evropě** (dnešní Ukrajina)
  - kmeny Sklavinů, Antů, Slověňů, Charvátů, Srbů, Obodritů, Veletů, aj.
  - **na naše území přicházejí slovanské kmeny cca kolem roku 550**

Evropa v době stěhování národů. Šipky ukazují směry postupu kmenů. Šrafy značí usídlení Germánů na území římské říše.

autor	100	50	0	50	100	150	200
Caesar	100	44					
Strabon		64/63		po 23			
Velleius Paterculus			ca 19	po 30			
Plinius Starší				23/24	79		
Tacitus				ca 55	ca 120		
Suetonius				ca 70	ca 140		
K. Ptolemaios					ca 100	po 161	
Cassius Dio						ca 155	ca 235

Obr. 8: Antičtí autoři zpravující o Germánech a starší době římské ve střední Evropě. Plně – období života, čerchovaně – období zachycené v díle. Sestavil V. Salač.

Rozšíření Slovanů v 6.–7. století (červeně předpokládaná pravlast).

Jisté zprávy o Slovanech existují až z 6. století.

Např. byzantský učenec Prokopios z Kaisareie (cca 500-565) v pol. 6 st. píše v díle Válka s Góty:

„Po vítězství nad Asbadem (pozn. byzantský vojevůdce) drancovali Slované zemi postupně až k moři. (...) Rychle pobili muže v počtu patnáct tisíc, uloupili majetek a děti i ženy vzali jako otroky. Opravdu původně neušetřili žádný věk a od okamžiku, kdy vkročili na římské území, pobíjeli bojovníci...každého na potkání bez rozdílu věku, takže téměř celá ilyrská a thrácká zem byla pokryta mrtvolami. Ty s kterými se cestou setkali, nezabíjeli mečem ani kopím ani jiným obvyklým způsobem, ale zaráželi pevně do země zahrocené kůly, posazovali na ně vši silou nešťastníky, hrot kůlu jim vráželi do zadku, až pronikl vnitřnostmi a takto nechávali lidi umírat. Dále zaráželi barbaři do země čtyři zcela silné kůly, na ně uvázali ruce a nohy zajatců, tloukli je bez přestání palicemi do hlavy a ubíjeli je jako psy, hady nebo jinou zvěř. Jiné uzavírali do místnosti spolu s dobyt看kem a ovce, jež se jim nepodařilo odvést do své země, a nemilosrdně je upalovali.“

Otázky:

1. Dobu železnou datujeme do období .....
2. Dobu halštatskou datujeme do období .....
3. Dobu laténskou datujeme do období .....
4. Které důvody vedly k nahrazení bronzu železem?
5. Proč je železo označováno jako „demokratický kov“?
6. Zdrojem energie při tavení železa bylo .....
7. K jakým společenským změnám vedl přebytek řemeslných výrobků?
8. Označení doba halštatská je odvozeno od .....
9. Které národy si v době železné konkurovaly ve Středomoří?
10. V době železné sílily obchodní vztahy mezi střední Evropou a .....
11. Odkud přicházejí Keltové do střední Evropy?
12. Odkud pronikli do střední Evropy Skytové a jaký byl jejich životní styl?
13. Z jakých historických pramenů se dovídáme o životě Etrusků?
14. Úzkou skupinu vysoce postavených jedinců zformovanou v době halštatské označujeme jako .....
15. Jakými způsoby projevovala „knížecí vrstva“ doby železné navenek svou moc a společenské postavení?
16. Popište, jak byli pohřbíváni v době železné příslušníci „knížecí vrstvy“. Co patřilo k výbavě hrobů?
17. Uveďte 3 příklady významných artefaktů nalezených v „knížecích“ hrobech na území Evropy.

Otázky:

18. Které významné inovace v zemědělství přináší doba železná?
19. Co umožnila orba železnou radlicí?
20. Co byl úhor a jaký byl jeho význam?
21. Keltové byli nositeli kultury, kterou nazýváme .....
22. Označení doba laténská je odvozeno od .....
23. Z jakých historických pramenů se dovídáme o době laténské?
24. Uveďte 3 významné události související s územní expanzí Keltů.
25. Ve kterých zemích se dosud mluví jazyky keltské jazykové skupiny?
26. Kdo to byli druidové?
27. Od čeho byl odvozen nejstarší název Čech zaznamenaný římským historikem Tacitem?
28. Vysvětlete pojem oppidum a kdy oppida vznikala?
29. Typickým obydlím keltského venkova byla .....
30. Které alkoholické nápoje Keltové znali?
31. Název obce Velké Žernoseky byl odvozen od .....
32. Z hlediska náboženství vyznávali Keltové .....
33. Které naše lidové zvyky pramení z keltské duchovní kultury?
34. Které motivy jsou přítomny v keltském výtvarném umění?

Otázky:

34. Uvedte alespoň 3 typické šperky z hrobů doby laténské.
35. K výrobě šperků používali Keltové i tzv. švartnu, o jaký materiál šlo?
36. Nejvýznamnějším archeologickým nálezem z doby laténské na našem území je .....
37. Ve kterém období se středoevropští Keltové dostávají do kontaktu s Germány?
38. Ve kterém období přicházejí na naše území Slované?
39. Kterou oblast světa považujeme za pravlast Slovanů?

Zdroje:

- <http://www.dejepis.com/>
- DRDA, Petr, VENCLOVÁ, Natalie, ed. Archeologie pravěkých Čech. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. ISBN 978-80-86124-79-7.
- DROBERJAR, Eduard, SALAČ, Vladimír, ed. Archeologie pravěkých Čech. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008. ISBN 978-80-86124-81-0.
- <https://www.archeologienadosah.cz/o-archeologii/chronologie/prehled-pravekych-obdobi-na-nasem-uzemi>
- <https://i.pinimg.com/originals/40/cc/42/40cc4226376696bcebb4729dac69c79e.jpg>
- <https://fred.fraus.cz/file/edee/2016/02/vypichanakeramika.jpg>
- <https://cdn.britannica.com/39/79539-050-9CCA1C66/Homo-habilis-rendering-Artist.jpg>
- <https://ro.pinterest.com/pin/505529126906308037/>
- <https://i.pinimg.com/originals/75/10/d5/7510d54f91236e3d82d10cff16f89ce9.jpg>
- <https://media.sketchfab.com/models/d645e45ff307403e9d2073a6390fc353/thumbnails/f680261f095a4588a3c3076c4c9a32b5/1920x1080.jpeg>
- <https://indianewengland.com/wp-content/uploads/2018/08/Homo-Erectus.jpg>
- <http://gurche.com/apes-2>
- <https://www.iceman.it/en/equipment/>
- <https://i.pinimg.com/originals/f0/7d/74/f07d749476b835ccfc796bfa7169def.jpg>
- <https://www.altoadigeinnovazione.it/wp-content/uploads/2016/04/otzi1.jpg>
- <https://archeologie.culture.fr/lascaux/fr/support>
- https://images.france.fr/zeaeivvg9bhi/5nEDzcuxm8g8sK08gA6yA4/2d86dd7b857a5f35b67ad93408a88d61/la-grande-fresque-de-la-salle-du-fond-c-jean-clottes-centre-national-de-la-prehistoire2_opt_0.jpg
- https://d3e1m60ptf1oym.cloudfront.net/ea9840e0-9c56-4934-8687-056950c543b4/mm8200130409_08910_uxga.jpg
- Autor: HTO – Fotografie je vlastním dílem, Volné dílo, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6904373>
- Autor: Theodor Hoffsten – Vlastní dílo, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=29745221>
- Autor: Marianoc – Vlastní dílo, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4066983>
- Autor: Vitor 1234 – Vlastní dílo, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4176598>
- Autor: Neznámý – Tento soubor byl odvozen z: Serra da Capivara - Several Paintings 2.jpg, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=29962386>
- <https://image.arrivalguides.com/x/02/f2995de3dfff0a243109d552f42d1087.jpg>
- By Photograph : Jean-Gilles Berizzi. Upload : Elapied (talk · contribs), Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2252370>
- Autor: CeStu – Vlastní dílo, CC BY 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=15262686>
- <http://uhm-prednasky.fpf.slu.cz/index.php?page=paleolit>
- <https://quod.lib.umich.edu/c/ca/7523862.0005.006/--paleolithic-flints-is-an-aesthetics-of-stone-tools-possible?rgn=main;view=fulltext>
- https://images.marinespecies.org/thumbs/68733_spondylus-gaederopus.jpg?w=700
- http://www.bylany.com/eng/bylany_historie.html
- By Wilson44691 - self-made; Mark A. Wilson[1], Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3793641>
- By Lodo27 from Moscow, Russia - Own work (Lodo27), CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=80214117>
- By User Kglavin on en.wikipedia - pdphoto.org, Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1303509>
- By Fediona - Own work, CC0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=67618082>
- <http://itras.cz/kamenny-pastyr/galerie/17683/>
- CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=364293>
- By Olaf Tausch - Own work, CC BY 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=44317020>

- <http://www.archaeo3d.com/lide-z-dlouhych-domu/valecnici/nasili-na-sidlistich-jako-dukaz-valecneho-konfliktu/>
- <https://brnenska.drba.cz/files/drba/images/page/2017/10/10/1000x1000-1507645063-venuse-z-hlubokych-masuvek.jpg>
- <https://www.budakalasz.hu/wp-content/uploads/2018/10/r%C3%A9zkori-mbudakal%C3%A1szi-kocsi.jpg>
- <https://www.visitvrhnika.si/en/vrhnika/worthy-of-attention/the-wheel-5-200-years>
- Autor: Zde – Vlastní dílo, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=58609478>
- <https://www.tisnoviny.cz/obsah/depoty-zahadne-vzkazy-doby-bronzove>
- <https://www.archeologiemusov.cz/virtualni-muzeum/2-doba-bronzova/13-sperky-a-soucasti-odevu/?page=1>
- Autor: Anagoria – Vlastní dílo, CC BY 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=23143773>
- http://www.encyklopedie.ckrumlov.cz/docs/cz/region_histor_hrnabr.xml
- <https://www.thetimes.co.uk/imageserver/image/%2Fmethode%2Ftimes%2Fprod%2Fweb%2Fbin%2F9e656ff0-17b1-11ea-b70a-d78fbced9248.png?crop=3000%2C2000%2C0%2C0>
- By Regani - Own work, Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4030159>
- https://pf.ujep.cz/~velimskyt/pravek/06d_bronzova/060d_bronzova.htm
- https://sarpedon.be/wp-content/uploads/2016/11/DSC_0259-e1478196143606.jpg
- <https://www.express.co.uk/news/weird/589662/WATCH-Drone-footage-two-huge-alien-landing-pads-near-Stonehenge-crop-circles>
- <https://sketchfab.com/3d-models/bronzovy-sekeromlat-1300-prnl-bronze-ax-08f4a13e2a0741ae9733b8a541b110ed>
- <https://journals.openedition.org/techne/792?lang=en>
- Autor: Photograph by Greg O'Beirne – Vlastní dílo, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2578699>
- CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=198233>
- http://www.archeologickyatlas.cz/cs/lokace/dysina_pm_mohylnik
- Autor: Xoil – Vlastní dílo, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=28924999>
- https://cs.wikipedia.org/wiki/Mo%C5%99sk%C3%A9_n%C3%A1rody
- By Saiko - Own work, CC BY 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=89064646>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Berlin_Gold_Hat
- https://cs.wikipedia.org/wiki/Konvice_z_Brna-Malom%C4%9B%C5%99ic
- <https://i.pinimg.com/originals/7a/91/84/7a9184f31f1e92ee733a5f8b1d35cda3.jpg>
- <https://norwegianscitechnews.com/wp-content/uploads/2015/02/bla-steinkjer-01.jpg>
- <http://bohemiaorientalis.cz/o-kulturni-stepi/www-landschaftsmuseum-de/>
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/93/Fertile_crescent_Neolithic_B_circa_7500_BC.jpg
- https://ceskapozice.lidovky.cz/tema/s-rycem-za-tajemstvim-rondelu.A150415_115806_pozice-tema_kasa
- <https://twitter.com/MuseumHalle/status/1244305703256428544>
- https://www.landesmuseum-vorgeschichte.de/fileadmin/landesmuseum/alle/bilder/bilder_inhalte/5_3_2_3_schamanin.jpg
- Autor: garethwiscombe – <https://www.flickr.com/photos/garethwiscombe/1071477228/in/photostream/>, CC BY 2.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=13278936>
- Autor: TharkunColl – en wikipedia, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1604015>
- By Wikimalte - Own work, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=74316870>
- <https://cdn.theatlantic.com/thumbor/rmnt50PYfAMuwb35qCZPNdYFLsw=/0x45:1000x607/720x405/media/img/mt/2016/03/Tollund-1/original.jpg>
- http://uprav.ff.cuni.cz/?q=system/files/6_Doba%20zelezna.pdf
- https://theses.cz/id/w9jalb/Zuzana_Mrov_-_Magistersk_diplomov_prce_FINAL.pdf

- Par J. G. Ramsauer — A. Kern — K. Kowarik — A. W. Rausch — H. Reschreiter, Salz-Reich. 7000 Jahre Hallstatt, VPA 2 (Wien, 2008) S. 128 Abb. 1., CC BY 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=25928065>
- https://www.tf.uni-kiel.de/matwis/amat/iss/kap_b/illustr/antenna_hilt_large.jpg
- <https://pohanskykruh.wordpress.com/2014/11/12/keltove-objimaci-stromu-nebo-valecnici/>
- Autor: QuartierLatin1968, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=638312>
- Autor: Caesar_campaigns_gaul-fr.svg: historicair 14:51, 8 July 2007 (UTC)derivative work: Sémhur (talk) – Tento soubor byl odvozen z: Caesar campaigns gaul-fr.svg:, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=18316812>
- Von LepoRello - Eigenes Werk, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=8041216>
- <https://de.wikipedia.org/wiki/Heuneburg>
- <https://alchetron.com/cdn/heuneburg-884ec828-7a2d-4acc-9509-e71ce8bcf38-resize-750.jpeg>
- Autor: Nationalmuseet, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=47443392>
- <https://www.historytoday.com/celts-art-and-identity>
- <https://www.facebook.com/britishmuseum/photos/the-magnificent-gundestrup-cauldron-is-one-of-the-most-important-and-intriguing-/10153836425229723/>
- https://static.vici.org/cache/2272x1704-5/uploads/hohmichele_grabhugel_pic1.jpg
- https://www.researchgate.net/figure/Heuneburg-Idealised-reconstruction-of-the-wooden-burial-chamber-of-Hohmichele-Grave-6_fig5_326424137
- <https://i.pinimg.com/originals/27/d9/4c/27d94c8413039c1db2d84007a3d35c9a.jpg>
- https://www.researchgate.net/profile/Joakim_Goldhahn/publication/228855223/figure/fig8/AS:668283669852191@1536342651722/The-Hochdorf-burial-chamber-after-Parker-Pearson-1999.png
- <https://preview.redd.it/xsv51vj3u2541.png?width=800&format=png&auto=webp&s=cabeb13e50ed891a24e61651070c8c039a8886b1>
- <https://i.pinimg.com/originals/ee/f4/e6/eef4e66fbd15d3a39479659d8e3c9a3f.jpg>
- <https://i.pinimg.com/originals/07/b3/ab/07b3ab8984d9160b34f1780a44574c81.jpg>
- <https://i.pinimg.com/originals/ec/d1/ec/ecd1ec7931c8f0524b7f6cce2edd36da.jpg>
- https://www.google.com/search?q=vix+krater&tbm=isch&ved=2ahUKEwj4oJWrpontAhXR6s6QKHdsFDLIQ2-cCegQIABAA&oeq=vix+krate&gs_lcp=CgNpbWcQARgAMgQIABATMgQIABATMggIABAIEB4QEzIICAAQCBAeEBM6BggAEB4QE1C9yQpYhtIKYMD5CmgAcAB4AlABZogBsQOSAQM0LjGYAQCgAQGqAQtnnd3Mtd2l6LWltZ8ABAQ&scient=img&ei=yzX7jIENHnkgXbi7CQCw&bih=937&biw=1920#imgcr=rb6iMCUeUwx4nM&imgdii=CxLWiFja90RzBM
- <https://bourgogne.media.tourinsoft.eu/upload/4296-Craty-re-de-Vix-Jacques-Blanchard.jpg?width=900&height=700>
- <https://historum.com/proxy.php?image=https%3A%2F%2Fi.imgur.com%2F1Z1a3rQ.jpg&hash=8d8932f45fda59ec7a26c749b5b0425e>
- <https://historum.com/threads/celtic-fortresses-the-hallstatt-culture-c-800-450-bc.139227/page-2>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Vettersfelde_Treasure
- https://www.google.com/search?q=vettersfelde+treasure&tbm=isch&ved=2ahUKEwir0J6WrYntAhURtaQKHdDKDZIQ2-cCegQIABAA&oeq=vettersfelde+treasure&gs_lcp=CgNpbWcQDFAAWABgj5EHaABwAHgAgAEAiAEAkGAEAmAEAqgELZ3dzLXdpei1pbWc&scient=img&ei=IKOzX6u2GpHqkgWglbeQQC&bih=937&biw=1920
- Autor: NormanEinstein – Based on a map from The National Geographic Magazine Vol.173 No.6 June 1988., CC BY-SA

- CLINE, Eric H. *1177 př. Kr.: zhroutení civilizace a invaze mořských národů*. Přeložil Ruth J. WEINIGER, přeložil Kateřina ZERŽANOVÁ. V Praze: Vyšehrad, 2019. ISBN 978-80-7429-805-9.
- <https://www.thevintagenews.com/2015/11/17/astonishing-celtic-artifacts-displayed-in-the-british-museum-they-were-not-just-cruel-warriors-they-were-also-craftsmen/>
- <https://cs.wikipedia.org/wiki/Diviciacus>
- https://64.media.tumblr.com/635d5a428c0199bcd92e92c003050026/tumblr_ptu1psE41Z1rvu01lo1_1280.jpg
- <https://www.lovecpokladu.cz/img/2017/elmara/Stradonice-v%C3%BDro%C4%8D%C3%AD-140-let-plachta.jpg>
- By Rosemania - <https://www.flickr.com/photos/rosemania/4121248952>, CC BY 2.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=9404238>
- Autor: User:Miaow Miaow – Vlastní dílo, Volné dílo, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1447914>
- <http://www.palba.cz/viewtopic.php?f=236&t=4542>
- CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=333250>
- <http://dolnibrezany.cz/oppidum-zavist/g-1404>
- <https://www.czechency.org/slovník/BOHEMIA>
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/8c/Mus%C3%A9oparc_d%27Al%C3%A9sia_fortifications.JPG
- http://www.archeologickyatlas.cz/cs/lokace/oparno_It_tezebni_areal
- https://ndnr.com/wp-content/uploads/2008/05/45714857_ml.jpg
- <https://detektorweb.info/index.4me?s=show&lang=1&i=63329&mm=22&xb=10&vd=2>
- By BastienM - Own work, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=19096195>
- https://media.britishmuseum.org/media/Repository/Documents/2014_11/4_14/b708b70c_14f9_45da_a649_a3d900f676c1/mid_01165322_001.jpg
- By Marek Novotnak - Own work, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=17860413>
- By Ealdgyth (Own work), CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=11047209>
- <http://www.civilization.org.uk/wp-content/uploads/Tillya-Tepe-crown-396.jpg>
- <https://roma-latina.com/images/etrurie2.png>
- https://lh3.googleusercontent.com/proxy/tWRYagHp6OwFnpKDvRtYi3ZmOtDetsMC1ca_Sc1d400X5BT2uLwxkiutYrImCoOLgmLtR84TV57dxlul3MNNmF5V9UfyLpkHEABTqkaJHD9ClgCppl
- <https://www.cestyapamatky.cz/kolinsko/hradenin/archeologicke-nalezky>
- <https://www.casopis.ochranaprirody.cz/res/archive/057/006924.png?seek=1493519652>
- <https://archaeologynewsnetwork.blogspot.com/2019/09/new-excavation-of-princely-tomb-of-vix.html>

- <https://slideplayer.cz/slide/13337921/80/images/9/M%C3%ADsta+nejv%C3%BDznamn%C4%9Bj%C5%A1%C3%ADch+keltsk%C3%BDch+oppid+a+svaty%C5%88%3A.jpg>
- <https://journals.openedition.org/gaia/docannexe/image/1136/img-1.jpg>
- https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1951-0402-2
- <https://www.duchcov.cz/noviny/200610/foto/poklad.jpg>
- By Johnbod - Own work, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=11547723>
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bf/Brit_Mus_17sept_049_%281%29.jpg
- <https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/2015/cislo-9/uhory-staronovy-fenomen-ceske-krajiny.html>
- <https://www.malagne.be/en/the-archaeoparc/heritage/experimental-archaeology/>
- <https://www.palouseheritage.com/blog/2017/6/30/ancient-grains-harvests-part-7>
- https://img.cncenter.cz/img/5/full/6426835_rim-rimska-rise-barbar-vek-barbaru-v0.jpg?v=0
- By ReMaps - Own work, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=61252254>
- <https://thumbs.dreamstime.com/b/reconstructed-roman-limes-watchtower-near-former-castle-zugmantel-94393900.jpg>
- http://uprav.ff.cuni.cz/?q=system/files/5_Doba%20bronzova.pdf
- Autor: chensiyuan – chensiyuan, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=20069520>
- By redrawing by Karl Udo Gerth of File:Celts 800-400BC.PNG - File:Celts 800-400BC.PNG, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=5677034>
- <https://historyofenglishpodcast.com/2013/08/05/episode-17-ancient-celts-and-the-latin-invasion-of-gaul/>
- By D. Groebner - Hans Reschreiter - Naturhistorisches Museum Wien - A. Kern – K. Kowarik – A. W. Rausch – H. Reschreiter, Salz-Reich. 7000 Jahre Hallstatt, VPA 2 (Wien, 2008) S. 67 Abb. 1., CC BY 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=25927869>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Hallstatt_culture
- Autor: Původní autor neuveden, autorem české verze Martin Vrut – https://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Slavic_distribution_origin.png, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=51266775>
- <https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/princezna-z-vix-mala-od-detstva-poskodenu-tvar>
- <http://www.musee-vix.fr/fr/visite-expositions/fouille-du-monument-funeraire-de-la-dame-de-vix#sthash.BE7iDs1A.dpbs>
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/32/Sapropelite_bracelets%2C_La_T%C3%A8ne_culture%2C_NM_Prague%2C_188026.jpg/1280px-Sapropelite_bracelets%2C_La_T%C3%A8ne_culture%2C_NM_Prague%2C_188026.jpg
- <https://www.myaukrajina.cz/node/580>
- By Joanbanjo - Own work, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=18655471>
- <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/258556>
- <http://www.anthropark.wz.cz/holoceb.htm>
- 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=241378>
- <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/256976>
- <https://balkancelts.wordpress.com/tag/la-tene-ceramic/>